

Clarté-debatt om Oktoberrevolutionen

Benny Anderssons artikel [Sovjeterna vann och förlorade makten](#) i Clartés ”Revolutionsnummer” (nr 3 2017) ledde till debatt på Clartés blogg om innebörden av Lenins imperialism-teori, om den ryska revolutionens karaktär och dess betydelse för den socialistiska revolutionen i det övriga Europa m fl viktiga frågeställningar. Därför återger vi den här. Förutom debattinläggen har vi nedan även tagit med de kommentarer som kom i anslutning till inläggen.

Se vidare marxistarkivets specialbevakning av ryska revolutionen: [Ryska revolutionen 100 år!](#)

Martin Fahlgren 26/2 2018

Innehåll

Peter Sundborg: Imperialismen och kapitalismens motsättningar – Benny Andersson har fel.....	1
Benny Andersson: Ryssland inför den socialistiska revolutionen, svar till Peter Sundborg, del ett.....	3
Benny Andersson: Ryssland inför den socialistiska revolutionen, svar till Peter Sundborg, del två	6
Benny Andersson: Imperialismen, teori och verklighet. Svar till Peter Sundborg, del tre ...	10
Peter Sundborg: Reformister, revolutionärer och historiens dynamik. Svar till Benny Andersson	15
Benny Andersson: Mycket skrik, lite ull. Svar på Peter Sundborgs senaste inlägg	19
Peter Sundborg: Imperialismen, Lenin och den europeiska vänstern. Slutreplik till Benny Andersson	24
Benny Andersson: Imperialismen, Lenin och prognoserna som slog fel. Slutreplik.	26

Peter Sundborg: Imperialismen och kapitalismens motsättningar – Benny Andersson har fel

Clartébloggen 22 november 2017

Lenin talar på Röda torget

Med stort intresse läste jag Benny Anderssons utmärkta artikel [Sovjeterna vann och förlorade makten](#) i *Clarté* nr 3/2017. När jag kom till slutet av artikeln blev jag dock betänksam. Har Benny Andersson verkligen rätt i det han skriver här? Nej, det är ytterst tveksamt. Jag har några synpunkter på det han skriver.

Andersson instämmer i Stephen Cohens uppfattning att Lenin och bolsjevikerna hade varit bergfast övertygade om att det skulle uppstå socialistiska revolutioner i andra europeiska länder, framför allt Tyskland. Detta var en tes som bolsjevikerna varit de ivrigaste före-språkarna för. Och den här ståndpunkten ledde till att bolsjevikerna avbröt samarbetet med vänster-SR och detta i sin tur ledde till en kommandopolitik som förhindrade koalitionen med bönderna och utlöste den röda terrorn.

Andersson har rätt i att bolsjevikerna åtminstone under en period ansåg att revolutionerna i övriga Europa var viktig för Oktoberrevolutionens överlevnad. Men skulle denna ståndpunkt varit så avgörande för den kommande utvecklingen? Tillåt min tvivla. För det första bygger ju bolsjevikernas och Lenins förrevolutionära handlingsstrategier på utomordentligt noggranna analyser av samhällsutvecklingen och klassförhållandena i Ryssland. Det är framför allt utvecklingen i det egna landet som leder fram till uppfattningen om att den socialistiska revolutionen är nödvändig, även om också världsläget gick mot en revolutionär situation. För det andra var ju bolsjevikerna och Lenin mycket väl insatta i utvecklingen inom de industrialiserade europeiska staternas arbetarrörelser. De kände till revisionismens starka ställning och de kände väl till den revolutionär vänsterns svaghet och dåliga organisering. Att bolsjevikerna skulle vara så fixerade vid revolutionerna i Centraleuropa förefaller ganska osannolikt. Och att denna fixering skulle vara så avgörande att man kan kalla den för en ”programmatisk eskapism”, alltså en avancerad verklighetsflykt, tycker jag är att gå alldeles för långt. Att dessutom denna ”eskapism” skulle vara orsaken till de svårigheter som uppstod åren efter revolutionen verkar vara helt osannolikt.

Nästa steg i Anderssons resonemang är att Lenins och bolsjevikernas övertygelse om att Europa stod på randen till revolution berodde på en felaktig analys av kapitalismen och imperialismen. Den felaktiga analysen går ut på att monopolkapitalismen var ett nytt stadium i kapitalismens utveckling och till och med dess sista stadium. Jag ska här inte ta upp någon diskussion om ord och begrepp, till exempel om imperialismen var ett ”nytt” stadium eller det ”sista” stadiet. Jag intresserar mig mer för innehållet i Anderssons resonemang. Enligt Andersson påstår Hilferding att monopol och karteller lägger en död hand på kapitalismens dynamik. Samma sak påstår, om jag förstått Andersson rätt, även Bucharin och Lenin. Samtidigt skulle den desperata jakten på marknader och extraprofiter oundvikligen leda till krig. Alternativet för arbetarklassen skulle således vara krig eller revolution. Lenin och Bucharin hade fel, konstaterar Andersson. Imperialismen visade sig vara mer dynamisk och flexibel än vad de båda hade förutspått. Visserligen hade monopolen ökat, men monopol och konkurrens finns alltid sida vid sida och övergår i varandra under kapitalismen. ”Så länge kapitalismen existerar dominerar konkurrensen. Det är den, inte monopolen, som bestämmer kapitalismens lagar”, enligt Andersson.

Det förefaller mig som om Andersson misstolkat åtminstone Lenin för att kunna skapa ett hållbart resonemang. När det gäller just Lenin så kan jag inte se att han skulle ägna sig speciellt mycket energi på att ”förutspå” saker och ting. Om man tar hans bok ”Imperialismen som kapitalismens högsta stadium” så var den framför allt en konkret analys av konkreta förhållanden, så som de såg ut i början av 1900-talet. Att Lenin skulle förneka att imperialismen var dynamisk och flexibel verkar vara gripet ur luften. Det han påstår är att dynamiken förändrats i och med det imperialistiska stadiet. Men kapitalismens motsättningar har snarare skärpts under imperialismen. En av de viktigaste motsättningarna var kampen om kolonierna. Från att ha varit en fri annexion av kolonier gick utvecklingen, efter att kolonialväldena var etablerade, till en skärpt kamp om nyuppdelning. Monopolismen ledde också till en ökad kamp om råvarorna. Monopolismen ledde till att konkurrensen mellan kapitalistiska länder ökade och världen delades upp i stormakten och smånationer, där stormakterna tenderade att exploatera även små kapitalistiska stater.

Monopolismen ledde också till att motsättningen mellan arbete och kapital i världssammanhang förändrades. Lenin skriver att monopolismens höga profiter ”korrumpierar vissa skikt av arbetare”. Det är en drastisk beskrivning, men det är ett faktum att revisionismen inom arbetarrörelsen växte fram samtidigt med övergången till imperialism och monopolism. De monopolistiska extraprofiterna har underlättat skapandet av ett skikt av revisionister/reformister i de utvecklade kapitalistiska länder som har kunnat skaffa sig ett starkt grepp över arbetarklassen. Istället för att se Oktoberrevolutionen som slutet på en epok, vilket Andersson verkar vara inne på, kan man se den som början på en revolutionär epok, där huvudmotsättningen i världen förändrades till ett stå mellan imperialismen/monopolismen och världens undertryckta folk och stater. Halva 1900-talet har ju varit en revolutionär epok där folk och stater i kapitalismens periferi gjort uppror och revolution mot imperialismen/monopolismen.

Andersson sätter upp en motsättning mellan monopol och konkurrens. När han skriver att det är konkurrensen och inte monopolen som bestämmer kapitalismens lagar så verkar det som om han tolkar begreppet monopolismen som att det skulle stå för ett slags ”över”-kapitalistiskt tillstånd av upphörda motsättningar. Som om Lenin skulle ha hävdade att konkurrensen försvinner i och med att monopolen uppstår. Det är i så fall en grov missuppfattning. Att det är konkurrensen som bestämmer kapitalismens lagar tycker jag är ett allt för förenklat resonemang. Konkurrensen är bara en av många motsättningar inom kapitalismen. Motsättningarna har olika betydelse under olika skeden. Motsättningen mellan arbete och kapital, klasskampen, kan ha direkt avgörande betydelse för kapitalismen under vissa perioder. Andersson skriver också att Lenin tog fasta på imperialismens tendenser till stagnation. Inte heller det är

en speciellt bra beskrivning. Lenin skriver ju snarare imperialismen inte alls utesluter en fortsatt tillväxt av kapitalismen, snarare utvecklas den mycket snabbare än tidigare.

För att understryka sitt resonemang om imperialismen/kapitalismens dynamik skriver Andersson att det hos Marx var konkurrens som förklarade kapitalismens dynamik och att detta har lett till kapitalismens ”förmåga att ständigt förnya både ekonomin och samhället.” Jag kanske är petig, men jag hänger upp mig på ordet *förnya*. Kapitalismen förnyade onekligen samhället på ett revolutionärt sätt i och med dess genombrott och framväxt. Men på vilket sätt ha kapitalismen förnyat samhället under 1900-talet? Jag skulle snarare säga att kapitalismen har *förrätrat* samhället. Kapitalismen har varit upphov till förtryck, ökad utsugning, det ena avskrämda kriget efter det andra osv. Att kapitalismen har kommit över sina kriser med allt mer sofistikerade och fruktansvärda metoder kallar jag inte att förnya. Imperialismen är kapitalismens sista stadium på det viset att möjligheterna till en på kapitalismen baserad revolutionär omvandling av samhället inte längre är möjlig.

När det gäller monopolkapitalismen är den ju uppkommen ur produktionens koncentration, en process som beskrivits av långt fler författare än Lenin, Bucharin och Hilferding. För Sveriges del har den ju till exempel beskrivits av C H Hermansson. Det skulle vara intressant att få veta vilken indelning av kapitalismens stadier Benny Andersson tycker är den riktiga. Många ekonomer och historiker delar in kapitalismen fram till och med 1917 i två stadier. Det första stadiet sträcker sig från kapitalismens genombrott och fram till 1890-talet och brukar kallas konkurrenskapitalismen. Det andra stadiet sträcker sig från 1890-talet och fram till 1930-talet och brukar kallas för den organiserade kapitalismen. Lenin använder vad jag minns aldrig det senare begreppet, utan skriver om det imperialistiska stadiet. Han lägger det stadiets början också lite längre fram i tiden än 1890-talet. Men att konkurrenskapitalismen upphörde någon gång mellan 1890-talet och 1910-talet verkar de flesta vara överens om. Så även jag.

Benny Andersson: Ryssland inför den socialistiska revolutionen, svar till Peter Sundborg, del ett

Clartébloggen 4 december 2017

I slutet av min långa artikel i senaste *Clarté* tvingades jag sammanfatta komplicerade sammanhang på några få rader. Jag är därför glad att Peter Sundborg ger mig chansen att utveckla resonemanget. Jag kommer att dela upp mitt svar i tre separata inlägg. Det första handlar om grunden för tesen att Ryssland stod inför en socialistisk revolution, det andra om följderna av Lenins teori om imperialismen – hur den fick honom och bolsjevikerna att göra felaktiga förutsägelser om framtiden. Det tredje och avslutande inlägget handlar om själva teorin och frågan hur man ska se på kapitalismens indelning i stadier.

Enligt Peter Sundborg, bygger Lenins tes, att man stod inför en socialistisk revolution främst på en analys av klasserna i Ryssland. Bara under en kort period försökte han och andra ledande bolsjeviker härleda tesen ur prognosen att en sådan revolution i europeisk skala var omedelbart förestående. Jag skulle gärna vilja veta vilken evidens PS bygger dessa påståenden på. Allt jag känner till pekar nämligen på motsatsen.

Lenin och bolsjevikerna var och förblev fast förankrade i den marxistiska teori som säger att socialismen bara kan komma ifråga i ett land med högt utvecklade produktivkrafter. Deras grundläggande analys var att det utvecklade Ryssland stod inför en demokratisk och anti-feodal revolution. Det som skiljer deras analys från mensjevikernas och andra reformistpartiers är tesen att borgarklassen inte kunde leda en sådan revolution i Ryssland. Lenin m fl härledde den analysen från sin upptäckt att imperialismen hade delat den globala kapitalismen i ett utvecklat centrum och en beroende, utvecklad periferi. När man tillämpade denna insikt på sitt eget land, upptäckte man att Ryssland stod med ena benet (självständigheten, den militära styrkan) i imperialismens centrum, medan det andra, tyngre benet (ekonomin, beroendet av utländskt kapital, de sociala förhållandena) befann sig i dess utvecklade och beroende periferi. Av detta följde, ansåg man, att den ryska borgarklassen var alltför svag och reaktionär för att kunna stå i spetsen för en demokratisk revolution. Istället pekade man ut arbetarklassen i förbund med bönderna som de klasser som var kapabla att genomföra en demokratisk revolution i Ryssland.

Men det fanns ingen idé om att den alliansen skulle kunna utsträckas till att också utgöra grunden för socialismen. Tvärtom betraktades bönderna i huvudsak som följeslagare under den demokratiska och antifeodala revolutionens stadier. Hur de sedan skulle ställa sig var oklart. Såvitt jag vet, fanns det ingen strategi för hur socialismen skulle byggas i Ryssland innan oktoberrevolutionen. Förutom den självklara idén om proletariats ledande roll, fanns det ingen empiriskt grundad, utarbetad analys av vilka klasskrafter en sådan revolution i Ryssland skulle bygga på. Istället fäste man tidigt hoppet om en relativt snabb utveckling mot socialism efter den demokratiska revolutionen på förhoppningar om en socialistisk revolution i Europa. När Lenin summerar erfarenheterna och framtidsutsikterna efter den misslyckade revolutionen 1905, skriver han att en fortsatt utveckling av den demokratiska revolutionen mot en socialistisk omvälvning kommer att vara dömd till nederlag om den inte får hjälp av en segrande socialistisk revolution i Europa. ("The Stages, the Trends, and the Prospects of the Revolution", 1905-6: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/dec/31.htm>).

Både februari och oktoberrevolutionen betraktades alltså som stadier i en demokratisk och antifeodal revolution. Bolsjevikerna såg som sin uppgift efter februarirevolutionen att genomföra och fördjupa den demokratiska och antifeodala revolutionen, genom att mobilisera arbetarna och bönderna till att ta makten från den borgerligt dominerade provisoriska regeringen. Till dessa s k gammalbolsjevikiska idéer fogade Lenin ytterligare en idé, efter sin återkomst i april 1917. Nämligen att den ryska revolutionens demokratiska och antifeodala fas skulle bli kort, eftersom Europa stod på randen till en socialistisk revolution och gnistan som utlöste den kunde bli en radikal revolution i Ryssland. Den idén hade sin grund i Lenins analys av imperialismen, och hans uppfattning att världskriget hade fört Europa och resten av världen till tröskeln av en global socialistisk revolution.

Eftersom bolsjevikerna i oktober 1917 inte diskuterade och inte heller tidigare hade diskuterat hur Ryssland kunde utvecklas vidare mot socialismen om den förväntade hjälpen från Väst-europa uteblev, stämmer Cohens tes om programmatisk eskapism. Det är ju dessutom så Lenin själv beskriver saken i den uppsats vi publicerade i *Clarté*-numret: ”Man inlåter sig i strid, sedan får man se”. PS ”tillåter sig att betvivla” detta. Det står honom förstås fritt. Men vill han övertyga mig och andra bör han framlägga något slags evidens för sina påståenden. Stephen Cohen och Alexander Rabinowitch tillhör eliten av de historiker som har utforskat bolsjevikernas handlingar och den ideologiska grunden för dem under denna period. Läser man dem, inser man att Cohens påstående om ”programmatisk eskapism” vilar på stabil empirisk grund.

Dessutom blir 1920-talets debatter och förvirring, som Cohen beskriver på ett exemplariskt och relativt uttömmande vis, omöjliga att förstå om inte tesen om ”programmatisk eskapism” stämmer. Först när man gradvis började inse att den europeiska revolutionen inte stod för dörren, började bolsjevikerna fråga sig om det var möjligt att bygga socialismen i Ryssland med egna krafter och i så fall hur. När segern i inbördeskriget närmade sig, ansåg många att krigskommunismens extremt auktoritära och centralistiska kommandoekonomi var svaret på den frågan. Både Bucharin och Trotskij, som senare skulle komma att stå för diametralt motsatta uppfattningar, förfäktade då den åsikten.

Den linjen visade sig emellertid vara omöjlig, eftersom bönderna reste sig i massomfattning, när de inte längre behövde frukta en seger för de vita styrkorna. I det läget infördes NEP (”Den nya ekonomiska politiken”) av nödtvång som ett slags taktisk reträtt. NEP var en blandekonomi där staten genom planering bestämde ramarna, men där privat ägande och marknadsekonomi tilläts inom lantbruket. Framför allt innebar NEP att tvångsrekvisitionerna av spannmål upphörde och att staten istället köpte spannmål av bönderna till marknadspriser. Först efter en tid utvecklade den dödssjuka Lenin, som en del av sitt s k testamente, en helt ny tes om att NEP och alliansen med bönderna kunde utvecklas till en rysk väg att nå socialismen av egna krafter. Hans grundidé var att utveckla böndernas medvetande i socialistisk riktning genom utvecklandet av kooperativa egendomsformer.

”I själva verket – statens herravälde över alla stora produktionsmedel, statsmakten i proletariats händer, detta proletariats förbund med många miljoner mindre och mycket små bönder, tryggheten av detta proletariats ledande roll i förhållande till bönderna osv – är det inte allt som behövs för att av Kooperationen, av Kooperationen ensam uppbygga det fullständiga socialistiska samhället? Det är ännu inte uppbyggandet av det socialistiska samhället, men det är allt som är nödvändigt och tillräckligt för detta uppbygge.” (Om Kooperationen, *Valda Verk II*, andra delen, s 781).

Den som tog fasta på och utvecklade Lenins idé var Bucharin. Han argumenterade under resten av 1920-talet för att alliansen arbetare – bönder måste utgöra grunden för Rysslands väg till industrialisering, modernisering och socialism. Tyvärr lyckades Bucharin inte göra ekonomisk teori av denna avgörande politiska insikt. Hans felaktiga syn på marknad och konkurrens – att en fungerande marknadsekonomi har tvingande lagar som baserar sig på perfekt konkurrens och strävan efter ”jämvikt” – gjorde det omöjligt för honom att förstå planeringens möjligheter att skynda på utvecklingen. Därmed blev han ett lätt byte för tvångskollektiviseringens förespråkare. (Bucharin hade hämtat denna syn på marknaden från Hilferdings ”Finanskapitalet”, där den felaktigt läses in hos Marx och utgör en av grunderna för tesen att förekomsten av många och stora monopolföretag innebär ett ”nytt stadium” och nya lagar för ekonomin. Se den tredje, kommande delen av mitt svar).

Alltså: Först en idé om att bygga socialismen med tvångsåtgärder riktade mot bönder och andra (krigskommunismen), därefter Lenins idé om en allians mellan arbetare och bönder som

grunden för socialismen. Och slutligen Stalinepokens tvångskollektivisering, som i realiteten innebar en upprepning av krigskommunismens idéer. Detta tyder på stor förvirring och osäkerhet och ger knappast stöd för PS påstående att bolsjevikerna var i besittning av en sedan länge etablerad och på en analys av de inhemska klassförhållandena grundad teori om hur socialismen skulle byggas i Ryssland.

Den som vill läsa mer om vilka alternativa möjligheter som fanns att industrialisera Ryssland, rekommenderas att läsa Robert Allens ”Farm to factory” (jag anmäler den relativt utförligt i *Clarté* 3/2008: ”[Var Stalin nödvändig?](#)”).

Kommentar (från Martin Oskarsson)

30/1 2018

Den provisoriska regeringen misslyckades med att lösa den borgerliga revolutionens uppgifter att lösa jordfrågan, avsluta kriget och modernisera landet. Det berodde på dess koppling till den gamla feodaladeln. Lenin hade genom aprilteserna anammat Trotskijs teori om den permanenta revolutionen. Den betydde att arbetarklassen i allians med de fattiga bönderna tar makten och genomför dessa uppgifter med socialistisk makt som grund, det vill säga förstärkt av produktionsmedlen och spridning av revolutionen till Västeuropa

Benny Andersson: Ryssland inför den socialistiska revolutionen, svar till Peter Sundborg, del två

Clartébloggen 10 december 2017

Jag fick min politiska skolning på 1970-talet, då myten om de ofelbara ”stora” låg tåg tung över vänsterns smågrupper. En myt som måste ha fått den balsamerade Lenin att vrida sig i sin sarkofag. Alla som besvärat sig med att sätta sig in i Lenins gärning, slås av hans osentimentala och jordnära syn på sina teorier och analyser. De utges aldrig för att vara ofelbara och deras sanningsanspråk begränsas oftast till en bestämd konkret situation.

För att rädda och heliggöra Lenins teori om imperialismen, efter upphovsmannens död, tvingades det stalinistiska prästerskapet tillgripa avancerade former av text- och historieförfalskning. De otaliga prognoser för den närmast utvecklingen som Lenin och bolsjevikerna gjorde på basis av sin teori, slätades över eller ”glömdes bort”. Tesen att imperialismens uppkomst innebar att kapitalismen var dödsdömd omtolkades till att gälla en hel historisk epok, oklart hur lång. Och så vitt jag vet, lever vi fortfarande i den enligt de troende. Vilket förstås innebär att tesen tömts på allt innehåll. När Peter Sundborg förnekar att Lenin gjorde några prognoser på grundval av sin teori om imperialismen, tycker jag mig kunna spåra ett kvarvarande inflytande från denna föga ärorika tradition.

En sådan uppfattning gör det omöjligt att förstå den bittra fraktionsstriden mellan bolsjevikernas vänsterfalang och de lenintrogna under våren 1918, som var nära att splittra partiet. För att begripa den, måste man inse hur viktig Lenins och Bucharins prognos att Europa stod på randen till en socialistisk revolution var för bolsjevikerna. Majoriteten av dem hade (liksom SRs vänsterfraktion) vunnits för prognosen och påståendet att en socialistisk revolution i Ryssland var dömd till undergång, om inte revolutionen också inträffade i Västeuropa. När den som vanligt realistiske och osentimentale Lenin insåg att man inte längre hade råd att vänta på en europeisk revolution, blev han till att börja med totalt isolerad i partiets ledning. Några rubriker från bolsjevikernas tidning *Krasnaja gazeta* från januari 1918 exemplifierar de stämningar som rådde: ”En stor brand sprider sig över jorden” (13 januari); ”Världsrevolutionen är nära” (17 januari); ”Världsrevolutionen marscherar triumferande framåt, och nu råder inga tvivel om att slutsegern är nära” (19 januari).

Lenins förordande av en separاتفred innebar inte att han hade gett upp sin övertygelse att den ryska revolutionen var dömd utan en socialistisk revolution i Europa och att denna revolution var att vänta inom en snar framtid. I sin rapport på den sjunde partikongressen i mars 1918, dvs när segern mot vänsterflygeln var vunnen och freden med Tyskland slutet, upprepar han den flera gånger. T ex: ”Vår räddning ur alla dess svårigheter är ... den allmänna europeiska revolutionen ..” ; ”Liksom det är alldeles obestriddigt att alla dessa svårigheter för vår revolution kommer att vara övervunna först då den socialistiska världsrevolutionen, som nu överallt håller på att mogna, blivit fullmogen ..”; ” ... vi kommer ... att gå under, om inte den tyska revolutionen kommer.” (Referat om krig och fred på RKP(b):s 7e kongress, s 434 och 438, Valda verk II, första delen). Lenins argument mot vänstern var inte strategiskt, utan taktiskt – man kan inte låta den ryska revolutionens öde avgöras av en världsrevolution som ännu inte har inträffat. Ingen vet exakt när den revolutionen kommer att bryta ut, skriver Lenin: ” .. måhända ... kommer den att segra efter några veckor eller tom efter några dagar, men det kan man inte bygga på.” (s 439)

Att Lenins och bolsjevikernas prognoser om en europeisk revolution handlade om den närmaste framtiden och inte om en hel historisk epok framgår också av deras agerande inom det nybildade Komintern. I sitt avslutningstal på Kominterns första kongress i mars 1919 lovade Lenin att de närvarande delegaterna snart skulle få uppleva kommunismens seger i världsmåttstock: ”Kamraterna som är närvarande i denna hall upplevde upprättandet av den första sovjetrepubliken; nu upplever de grundandet av den tredje, kommunistiska internationalen, och de kommer alla att få uppleva grundandet av den världsomspännande federativa sovjetrepubliken.” (Fernando Claudín: *The communist Movement, from Comintern to Cominform*, del ett, s 55-56 [svensk övers: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#)]).

I november 1918 försäkrade Lenin: ”Den tyska revolutionen utvecklas på samma sätt som hos oss, men snabbare” (Claudin, s 58). När det sk spartakistupproret i Tyskland (som både Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg förgäves hade motsatt sig), slås ner i januari 1919, drar Lenin en parallell mellan detta och julidagarna i Ryssland 1917 och försäkrar att borgarklassens seger kommer att bli kortvarig. ”Vi vet från erfarenheten hur snabbt sådana ”segrar” för bourgeoisin och deras hantlangare botar folket från deras illusioner om borgerlig demokrati, ”allmän rösträtt”, osv.” (A.a 57)

Med andra ord, Lenin ansåg att läget i Europa liknade läget i Ryssland mellan februari och oktoberrevolutionerna: Trots att revolutionärerna till en början hade litet stöd skulle massorna snart gå över till deras sida, eftersom de sociala motsättningarna oundvikligen skulle fortsätta att skärpas och borgarklassen varken hade viljan eller möjlighet att välja en reformistisk lösning på krisen. Det enda som saknades i Tyskland och resten av Europa var konsekvent revolutionära partier av bolsjevikernas typ. Därför ställdes som Kominterns viktigaste uppgift att ”bolsjevisera” de osäkra och vacklande europeiska revolutionära grupperingarna med hjälp av de famösa 21 punkterna och liknande.

Alla dessa prognoser för den nära framtiden hade sin grund i Lenins teori om imperialismen. Det är visserligen sant att Lenin i skriften ”Imperialismen som kapitalismens högsta stadium” också skriver att konkurrensen i vissa sektorer av ekonomin kommer att fortsätta och kanske tom skärpas och att han därför inte påstår att kapitalismen har förlorat all dynamik (jag ska komma tillbaka till detta i mitt tredje inlägg). Men det är obestriddigt att han – liksom Komintern senare skulle komma att göra – uteslöt möjligheten av reformer som på ett någorlunda varaktigt vis förbättrade befolkningsmajoritetens levnadsvillkor.

”Om kapitalismen kunde ... höja levnadsnivån för befolkningens massor, vilka trots det kolossala tekniska framåtskridandet ännu överallt för en eländig tillvaro på svältgränsen – då skulle det naturligtvis inte bli fråga om något kapitalöverflöd (Men) Så länge kapitalis-

men är kapitalism används kapitalöverflödet inte för att höja massans levnadsnivå i ett givet land, ty detta skulle innebära minskning av kapitalisternas profit, utan istället för att höja profiten genom kapitalexport till efterblivna länder.” (Imperialismen . *Valda Verk*, andra delen I, s 511 – 512).

Enhetsfrontstaktiken, som antogs av Kominterns exekutivkommitté i december 1921, sågs inte som ett medel för att genomföra varaktiga reformer, utan som ett sätt att avslöja reformistpartierna, som påstods vara oförmögna att kämpa för reformer.

”Inte bara är kapitalismens i förfall oförmögen att tillförsäkra arbetarna anständiga levnadsvillkor .. (så att) .. arbetarna som tar upp kampen för delkrav automatiskt kommer att tvingas ta upp kamp mot hela bourgeoisin och dess statsapparat .. (men) .. Socialdemokraterna, reformisterna i alla länder, bevisar varje dag att de inte vill kämpa ens för de mest blygsamma kraven i sina egna program.” (Ur teser från Kominterns fjärde kongress i december 1922, Claudín s 147)

Denna antagna omöjlighet för borgarklassen att bemöta arbetarklassens kamp med reformer som höjer befolkningens levnadsnivå utgör grunden för Lenins och Kominterns följdteser att motsättningarna i samhället oundvikligen skulle fortsätta att skärpas och omöjliggöra varje reformistisk utväg ur krisen. Alltså var resten av Europa i samma revolutionära situation som bolsjevikerna hade varit i mellan februari och oktober 1917.

Utvecklingen skulle snart komma att visa hur fel Lenin och Komintern hade. Först vederlade den Lenins förutsägelser att klasskampen i Tyskland skulle utvecklas på samma sätt som i Ryssland. En vecka efter att spartakistupproret hade krossats under ledning av den socialdemokratiska inrikesministern Noske gick Tyskland till val. Valdeltagandet var rekordstort för den tiden – 83 procent. Trots att upprördheten efter mordet på Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht var enorm, inte minst bland de socialdemokratiska arbetarmassorna, fick socialdemokraterna en rekordstor andel av rösterna, 38 procent. Det var den största andel partiet dittills hade fått och det mesta något tyskt parti i det starkt splittrade tyska politiska landskapet hade uppnått. De oberoende socialdemokraterna, vars vänster stod nära spartakisterna (men där högern innehöll sådana som Karl Kautsky), fick 7,6 procent. SPD, progressiva katoliker och liberaler kunde bilda en koalitionsregering som hade stöd av 76 procent av rösterna.

Tendensen skulle hålla i sig inte bara i Tyskland utan i hela Västeuropa. Istället för den förväntade övergången av massorna till det revolutionära lägret, krympte detta ihop medan reformistpartierna fortsatte att stärkas. Undantaget utgjordes av det ekonomiskt outvecklade och splittrade Italien, men där avgick borgarklassen, i form av Mussolinis fascistparti, med segern. Enligt Claudín halverades kommunistpartiernas sammanlagda medlemsantal i de kapitalistiska länderna mellan 1921 och 1929 (från ca 900.000 till 450.000), medan reformistpartiernas fördubblades (från ca 3 miljoner till 6 miljoner).

Visserligen tvingades Komintern så småningom anpassa sig till det uppenbara. Några år in på 20-talet började man tala om att kapitalismen hade gått över från en akut kris till en tillfällig stabilisering. Men läser man deras detaljerade analyser och handlingsrecept framgår det att man ansåg att stabiliseringen var ett högst tillfälligt ytfenomen. I grunden var läget fortfarande revolutionärt och snart skulle det visa sig, trodde man.

Tesen att reformismens styrka beror på att borgarklassen i imperialismens centrum har kunnat muta ett tunt ledarskikt inom arbetarrörelsen med hjälp av imperialistiska superprofiter, ställer inte den avgörande frågan: Varför följde arbetarklassens majoritet dessa ”mutade” arbetarledare? Med historiens facit i hand är svaret uppenbart: Arbetarklassens majoritet fortsatte att följa reformistledarna, därför att det lönade sig. Kapitalismens utrymme för klasskompromisser och reformer var inte på långa vägar uttömt. Reformistledarna var inte borgarklassens

mutade agenter, utan snarare ”missledda kamrater”. Missledda därför att de inte insåg att kapitalismens förmåga till reformer och kompromisser inte var beständig och ett uttryck för att borgarklassen äntligen hade blivit förnuftig. Utan att den var resultatet av en tillfällig konjunktur i klasskampen och den tekniska och ekonomiska utvecklingen. (Den organiserade arbetarklassens styrka, omöjligheten att globalisera den tidens produktionsanläggningar, snabb teknisk utveckling och mellan 1930 – och 1970-talet det ekonomiskt-tekniska kluster som brukar kallas ”fordismen”, som förutsätter ett visst mått av klassarbete för att kunna realisera sin potential att höja produktiviteten).

Det skulle dröja ända till efter det andra världskriget innan kommunistpartierna gjorde en helomvändning och själva slöt upp bakom en egen version av reformismen, inklusive dess illusioner. Grunden är ännu en serie konjunkturbestämda ”kreativa omtolkningar” av Lenins heliggjorda skrift om imperialismen. I den ”tolkningen” la man, utan att ens försöka härleda det ur en analys av kapitalismens ekonomiska mekanismer, till ett helt nytt element – ”den tekniskt-vetenskapliga revolutionen” – som påstods förändra förutsättningarna för all ekonomisk utveckling, oavsett ekonomiskt system. Därefter påstod man att klyftan mellan ett allt mindre ”monopolkapital” och alla andra klasser, inklusive en föregivet ”demokratisk och icke-monopolistisk” del av borgarklassen, nu blivit så stor att en fredlig utveckling och ”fredlig tävlan” mellan systemen hade blivit den troliga utvecklingen. Kommunistpartierna borde se sin roll som ”vänliga pådrivare” till socialdemokratin och lägga det mesta av krutet på ”antiimperialism” (dvs försvar av det ”socialistiska lägret”) och kamp för ”demokratiska reformer”. Men det är en annan och längre historia.

Kommentarer

Anders Romelsjö 2017-12-10 20:36:

Mycket kunnig och intressant artikel. Men jag ser inte att den vederlägger beskrivningen av imperialismen i Lenins bok ”Imperialismen som kapitalismens högsta stadium” direkt eller indirekt. Lenin skrev boken i Zürich våren 1916, dvs nästan ett år före februarirevolutionen. Enligt Lenins förord i min version utgiven av Zenit 1969 och läst av mig samma år. Trots att Lenin skriver i förordet ”Att imperialismen är det stadium som omedelbart föregår den socialistiska revolutionen” förändrar i detta eller Lenins karakteristik av den dåtida imperialismen – i mycket påverkat av Hobsons bok. Lenin skriver ”Det grundlägganden engelska arbetet om imperialismen, J.A. Hobsons bok, har jag dock utnyttjat med alla den uppmärksamhet som detta enligt min övertygelse förtjänar”.

Boken handlar främst om ”imperialismens ekonomiska väsen” enligt sista meningen i förordet från 26 april 1917.

Lenin menar att imperialismen är kapitalismens dittills högsta stadium med fem kännetecken:

1. Koncentrationen av produktion och kapital har uppnått ett så högt utvecklingsstadium, att den skapat monopol som spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet.
2. Bankkapitalet har smält samman med industrikapitalet och en finansoligarki har uppkommit på grundval av detta finanskapital.
3. Kapitalexporten, till skillnad från varuexporten, erhåller mycket stor betydelse.
4. Det bildas internationella monopolitiska kapitalförbund vilka delar världen mellan sig.
5. Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna är avslutad.

Återkom gärna med svar och utveckling av resonemanget!

Benny Andersson 2017-12-11 11:02:

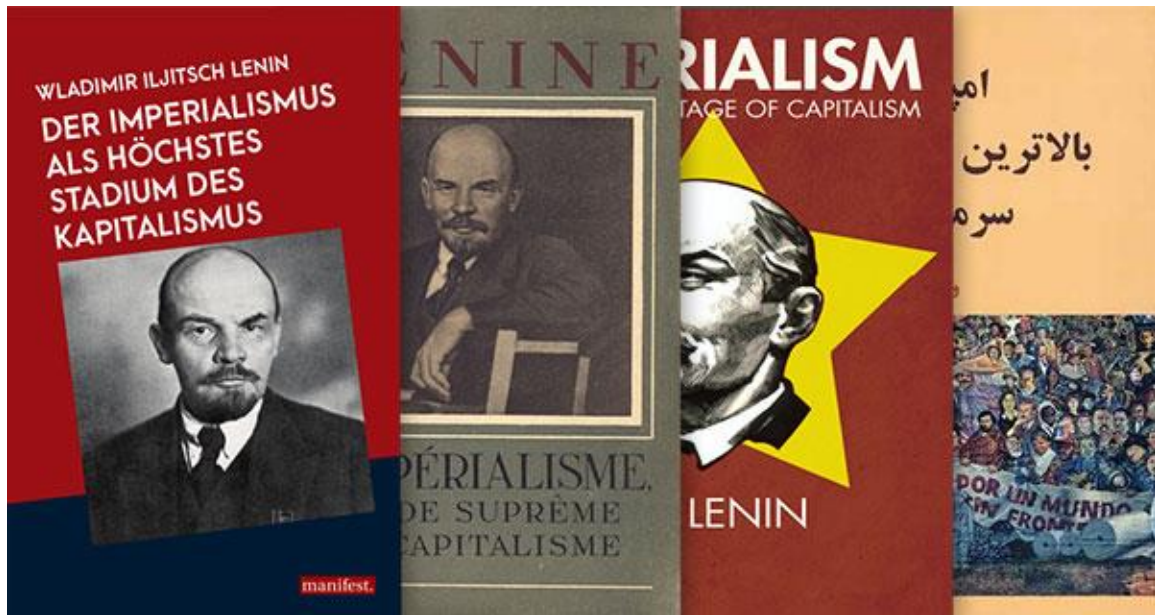
Anders Romelsjö har missat poängen. Den här artikeln handlar om två saker:

- 1) Att Lenin och Komintern gjorde felaktiga förutsägelser om den närmaste framtiden i Europa och världen i övrigt.

2) Att dessa felaktiga förutsägelser har sin grund i Lenins teori om imperialismen. Jag kan inte se att AR riktar invändningar mot någon av dessa teser. Som jag skrev i mitt första inlägg – diskussionen om den underliggande teorin om imperialismen, kommer jag att ta upp i ett separat (tredje) inlägg. Jag kanske frestar läsarnas tålamod, när jag väljer att vara så utförlig att jag tvingas dela upp mitt svar till Peter S i tre delar. Men jag ansåg och anser att hans invändningar reser så viktiga frågor att de förtjänar utförliga svar. Det är enda sättet jag kan komma på att ta dem på det allvar de förtjänar.

Benny Andersson: Imperialismen, teori och verklighet. Svar till Peter Sundborg, del tre

Clartébloggen 11 januari 2018

I slutet av 1800-talet hade kapitalismen, enligt Lenin och många andra teoretiker inom den dåtida vänstern, inträtt i ett nytt stadium där monopolens dominans i ekonomin och imperialismens i politiken utgjorde de viktigaste dragen. Boken "Imperialismen som kapitalismens högsta stadium" sammanfattar på ett populärt sätt Lenins analys av denna antagna nya epok, som enligt honom skulle bli kapitalismens sista. Emellertid saknas det en klar redovisning av hur det nya förhåller sig till de grundläggande samband och motsägelser som Marx ägnar Kapitalet åt att analysera. Begrepp som konkurrens och monopol ges klara definitioner på en abstrakt nivå hos Marx. Och relateras sedan till verkligheten genom en serie steg där empiriska bestämningar, komplikationer och motkrafter tillförs. Hos Lenin däremot får vi nöja oss med oklart definierade versioner av dessa begrepp, som hämtats från Hilferdings Finanskapitalet, snarare än ifrån Marx. I likhet med Anwar Shaikh och många andra nutida marxistiska ekonomer, anser jag att Hilferding, och i hans efterföljd Lenin, gravt missuppfattade Marx syn på konkurrens och monopol.

Marx stränga metod, att isolera vad han ansåg vara kapitalismens grundläggande samband och motsägelser, analysera dem i deras "renhet", för att därefter steg för steg lägga på empiriska bestämningar, har ingen motsvarighet i Lenins verk. Istället presenteras vi för ett antal empiriska generaliseringar, som inte relateras till de grundläggande sambanden och motsägelserna hos Marx. De motkrafter till monopol och monopolisering som Marx analyserar på andra abstraktionsnivåer och andra ställen i Kapitalets tre band diskuteras varken av Hilferding eller Lenin. De stannar kvar på den mest abstrakta analysnivån i Kapitalets första band – där

monopol och konkurrens framställs som absoluta och oförenliga motsatser. Och uppfattar den abstrakta analysen där som Marx beskrivning av dåtidens empiriska verklighet. Dvs som en beskrivning av ett historiskt stadium i kapitalismens utveckling, den så kallade konkurrens-kapitalismen. Därav idén att monopolens alltmer framträdande roll i slutet av 1800-talet också måste betyda att kapitalismen hade inträtt i ett nytt stadium, där de lagar som Marx analyserade i Kapitalets första band underordnas nya lagar som följer av monopolens dominerande inflytande.

Som Shaikh framhåller, liknar Marx slutgiltiga bild av den ”empiriska” konkurrensen, dvs när alla motstridande krafter och tendenser har tagits med, ett krig där alla medel, också försök att med diverse ekonomiska och utomekonomiska medel skaffa sig monopol, ingår. Men i det långa loppet dominerar konkurrensen och den tendens till utjämning av profitkvoterena inom olika delar av ekonomin som den skapar. Den bilden vanställs av Hilferding, så att den liknar marginalnytteteoretikernas idéer om marknader, där den perfekta konkurrensen råder och skapar en strävan mot ”jämvikt”. Marx uppfattning att konkurrensen innebär en tendens till utjämning av profitkvoter över tiden, vanställs till en tes om att perfekt konkurrens råder och att profitkvoterna i ekonomins alla delar alltid är lika stora, dvs utjämnade. Resultatet blir självreglerande ekonomier utan våldsinslag, nämnvärda kriser, och andra störningar. Den uppfattningen låg sedan till grund för Lenins bild av det s k konkurrenskapitalistiska stadium som han tror att Marx analyserar i Kapitalet. Lenins argument i ”Imperialismens” första delar består i att han utgår från olika borgerliga ekonomers beskrivningar av dåtidens kapitalism som exempel på denna konkurrenskapitalism, utan att på minsta vis kritisera deras idéer om konkurrens och marknad. För att därpå hävda att javisst, det där gällde förr, men inte längre. Han understryker särskilt att våldet blev en ekonomisk faktor först på det ”nya” monopolistiska stadiet i ekonomin.

På grund av dessa oklarheter och missuppfattningar är ”Imperialismen” ett verk som inbjuder till vantolkningar. Nöjer man sig med att citera isolerade rader, som ”konkurrensen fortsätter”, ”kapitalismen utvecklas snabbare än förut”, blir det omöjligt att förstå hur Lenin kunde ta sin analys av imperialismen till utgångspunkt för alla de prognoser om den närmaste framtiden, som jag exemplifierade i mitt förra inlägg. Då kommer Lenins bok snarare att framstå som motsägelsefull. Å ena sidan sägs varuproduktionen vara ”underminerad” eftersom huvuddelen av profiterna inhöstas av finanskapitalet (470). Monopolen påstås ”spela en kolossal roll... i det nutida ekonomiska livet” och fullständigt ha fått ”överhanden i de framskridna länderna” (s 582-3). Och så vidare. Å andra sidan betonar Lenin att detta inte innebär att konkurrensen upphör. Den fortsätter och kan tom skärpas i enskilda industrigrenar och dominerar i förhållandet mellan stater.

Sätter man in sådana citat i sina sammanhang och påvisar deras roll i Lenins övergripande teori, försvinner de flesta av motsägelserna. Sambandet mellan teorin och Lenins prognoser blir både tydligt och begripligt. Den bild som då framträder har, som jag ser det, följande huvudelement: Monopolens tilltagande dominans i ekonomin består främst i deras bestående dominans över den tunga industrin som Lenin betraktade som viktigast i dåtidens ekonomier. I ekonomins övriga sektorer däremot förblir bilden blandad, i några dominerar konkurrensen. Men i kraft av den tunga industrins betydelse och bestående monopolisering kan den förhindra utjämningen av olika profiler till en samhällelig genomsnittsprofit och ta ut extra höga monopolprofiter. Vilket i praktiken betyder att monopolen inte bara utsuger arbetarklassen, de ”beskattar” i kraft av sin makt också ekonomins övriga sektorer. Resultatet blir en tilltagande uppdelning av ekonomin i olika sektorer och en skärpning av alla motsättningar.

Det är det som är innebörden av Lenins påstående att monopolen existerar ”över och vid sidan av” den fria konkurrensen och just därför framkallar ”en mängd synnerligen skarpa och tillspetsade motsägelser, slitningar och konflikter” (542). Denna samexistens är grunden för

Lenins sk lag om den ojämna utvecklingen som han anser vara karakteristisk för den nya epoken. Dessutom fortsätter konkurrensen att dominera och skärps till i förhållandet mellan stater. Men monopolens tilltagande ekonomiska och politiska dominans över de nationella ekonomierna hotas inte av detta. I kolonierna är monopolens dominans i det närmaste total, därav deras avgörande ekonomiska och politiska betydelse som källor till superprofiter.

Det är tydligt att Lenin, till skillnad från Marx, inte härleder konkurrensens fortsatta existens ur kapitalismens grundläggande samband, utan betraktar den som ett empiriskt faktum. Hans sk lag om den ojämna utvecklingen kan knappast uppfattas som något annat än en empirisk generalisering. Till skillnad från Bucharin, Rosa Luxemburg m fl, insåg Lenin att det vore politiskt förödande att anta att konkurrensen och därmed den "ojämna utvecklingen" och kriserna hade upphört. Det antagandet är nämligen en grundsten i Kautskys teori om en fredlig "ultraimperialism", grundad på planering och samarbete. Och det var den teorin och dess reformistiska följder som utgjorde den viktigaste politiska måltavlan för Lenins argument i Imperialismen.

Det faktum att konkurrensen fortsätter att existera, innebär dock inte att allt förblir som förr. Tvärtom, med monopolens tilltagande dominans "försvinner till en viss grad drivkraften till tekniska och följaktligen också till varje annat framsteg, till framåtskridandet". Vi får en "oundviklig tendens till stagnation och förruttnelse" (555). Den tendensen tar sig framför allt uttryck i en kolossal ackumulation av penningkapital i några få länder, där finanskapitalet, eller "rentiärklassen", blir en alltmer dominerande del av borgarklassen. Rentiärklassen är kupongklippare som "inte deltar i något som helst företag, personer som har till yrke att gå sysslolösa" (556). Det är särskilt möjligheten till stora rentiärintkomster från monopol som ohotade eller närapå så kan härja i kolonierna som sägs vara imperialismens viktigaste orsak.

"Kapitalexporten ... förstärker ytterligare detta rentiärskiktets fullständiga isolering från produktionen och trycker parasitismens stämpel på hela det land, som lever på exploatering av några få transoceaniska länders och koloniers arbete". (556)

Ett fåtal dominerande staters förvandling till rentiärstater, dvs till "den parasiterande, i förruttnelse stadda kapitalismens stat(er)" (558) innebär, enligt Lenin, inte att kapitalismens utveckling stannar av. Andra stater (tex Tyskland) fortsätter att utvecklas snabbt och kommer så småningom att utmana de dominerande rentiärstaterna genom att också försöka lägga under sig kolonier och kapa åt sig en del av rentiärintkomsterna från dessa.

Här är det återigen "lagen" om den ojämna utvecklingen – fast den här gången tillämpad på relationerna mellan stater – och den politiska betydelsen av att hålla fronten mot Kautskys teori om ultraimperialismen som spökar. Men för båda slagen av stater blir resultatet detsamma. Eftersom målet för alla är att erövra och behålla positionen som en av de dominerande rentiärstaterna, tvingas de mobilisera samhällets samtliga resurser i den kamp och de krig som detta kräver. Istället för demokrati och demokratiska reformer får vi Lenins prognosticerade vändning "till reaktion över hela linjen". Istället för ekonomiska reformer och framsteg får vi en totalmobilisering av de imperialistiska staternas resurser för krig.

I båda dessa avseenden slog Lenins prognoser fel. Det vet vi som idag har förmånen att sitta med facit i hand. Inte heller hans tes om koloniernas avgörande betydelse visade sig hålla. Enligt Lenin är kolonier, dvs politiskt underkuvande och kontroll av andra stater avgörande därför att de håller konkurrenter från andra stater borta och därmed utgör en garant för flödet av monopolistiska superprofiter till hemlandets rentiärer. Men avkoloniseringen efter det andra världskriget visade sig vara väl förenlig med fortsatt imperialism. Vilket antyder att monopolisering i Lenins bemärkelse, till skillnad från sk ojämnt utbyte (som inte vilar på monopol), inte alls har den centrala roll för imperialismen som Lenin tror.

Men det är i beskrivningen av finanskapitalet, ”rentiärerna”, och följderna av deras dominerande inflytande – ”parasitismen” och ”förruttnandet” – som felet i Lenins teori blir tydligast. Enligt Lenin har finanskapitalet en viktig ekonomisk funktion att fylla, innan dess företrädare alltmer förvandlas till passiva kupongklippare. Det är nämligen bankerna och andra delar av finansbranschen som står för det penningkapital som gör den snabba monopoliseringen möjlig. Därigenom förvandlas bankerna till ägare av de monopoliserade företagen och etablerar sig som ekonomins styrande centra. Bland de första som insåg att tesen om finanskapitalets dominans över de producerande företagen inte stämmer var Baran och Sweezy, som emellertid höll fast vid tesen om kapitalismens övergång till monopolkapitalism. I första kapitlet i deras bok ”Monopolkapitalet” beskriver de sin tids monopolistiska storföretag som självfinansierade loja jättar, där företagsledningarna styr med företagets långsiktiga utveckling och fortsatta marknadsdominans som övergripande mål. Monopolföretagen har tydliga drag av sociala institutioner. Banker, börs och annat finanskapital, dvs motsvarigheten till Lenins ”rentiärer”, spelar en mycket undanskymd roll.

Det finns massor av kritik man kan rikta mot Barans och Sweezys analys av sin tids kapitalism. (Särskilt deras försök att ersätta Marx värdeanalys med det trubbiga begreppet ”överskott” och deras syn på kapitalismens tilltagande parasitism som en följd av detta ”överskotts” tendens att växa har visat sig vara återvändsgränder). Men deras betoning av finanskapitalets underordnade roll och hyfsat monopoliserade och långsiktiga storföretags dominans i imperialismens kärnländer var inte så tokig för sin tid, dvs ungefär från andra världskrigets slut till början på 1970-talet. Som jag ser det, har båda dessa faktorer sin grund i den tidens svårigheter att flytta produktionsapparaten utanför de nationella gränserna, eller åtminstone utanför gränserna för de sk industriländerna. Denna relativa orörlighet gjorde kapitalisterna mottagliga för samarbetsinbiter från de reformistpartier som då dominerade de flesta av dessa länder. I gengäld fick man tullar och särskilt gynnsamma regler för inhemska monopol- och storföretag, som bidrog till att hålla utländska konkurrenter ute. Resultatet blev en epok där finanskapitalet spelade en mycket undanskymd roll och där konkurrensen var betydligt mildare än vad den är idag. CH Hermanssons undersökningar av den svenska monopolkapitalismen, som Peter Sundborg hänvisar till, beskriver hur den epoken såg ut under sin slutfas.

Den epoken är nu historia. I dagens nyliberala och globaliserade kapitalism är det åter finanskapitalet som härskar. Börsernas klippare och vinstmaximering på kortast möjliga tid har ersatt Barans och Sweezys dominerande och långsiktiga företagsledare. Men det är ett finanskapital som inte har mycket gemensamt med Lenins ”rentiärer”, dvs med kupongklippare som framlever sina dagar i en drönartillvaro på allt längre avstånd från produktionens realiteter. I Lenins teori har ”rentiärerna” verklig makt över ekonomin, tack vare postulater om monopolens dominans. Den antogs ha satt konkurrensen – och därmed kapitalismens lagar – ur spel.

Vår tids finansmän och kvinnor har (åter)tagit makten över de enskilda producerande företagen från Barans och Sweezys företagsledare. Men de är underkastade konkurrensen och därmed de nödvändigheter som den skapar. De arbetar dag och natt. Ständigt sysselsatta med att analysera möjligheterna att öka vinsten genom att rationalisera produktionsprocessen, eller flytta kapitalet till lönsammare nejder. Istället för att förstärka monopoliseringen och monopolens makt, har finanskapitalets förnyade dominans, tillsammans med möjligheterna att globalisera produktionsapparaten, lett till en enorm skärpning av konkurrensen. Finanskapitalet flyttar blixtnabbt sina pengar från företag och branscher som de tror har mediokra utsikter inom den nära framtiden till sådana där framtidsutsikterna verkar bättre. Detta tvingar de producerande företagen till en allt hårdare konkurrens om de vill överleva.

De storföretag som fortfarande åtnjuter en monopolliknande ställning gör det endast tillfälligt och hotas hela tiden av nya former av teknisk och annan konkurrens, samtidigt som de tvingar

fram en allt hårdare konkurrens i de mindre tekniskt avancerade delarna av sina globala produktionskedjor. Storföretag som Apple och Samsung som har relativa varumärkesmonopol, samtidigt som de konkurrerar tekniskt på liv och död, spelar ut länder och lokala tillverkare mot varandra i en ständig jakt på lägre produktionskostnader och skatter. Andra storföretag, som Amazon, Wal Mart och svenska H & M har relativa monopol, eller oligopol, i kraft av sin kontroll över försäljningsorganisationen – ett slags globala grosshandlare om man så vill. Som emellertid tvingar fram en extrem ökning av konkurrensen bland tillverkare, lagerhållare och transportörer. Globaliserade storföretag som Ericsson, som för några årtionden sedan, åtnjöt en tillvaro som lokala monopol i skydd av nationsgränser och de nationella regeringarnas förmånliga regler, konkurrerar idag på liv och död på den internationella marknaden. Det är huvudsakligen i finanssektorns nationellt förankrade och verksamma banker och i vissa andra slags tjänsteproducerande företag som opererar på nationella marknader som vi idag hittar någorlunda stabila monopol och oligopol.

Lenins beskrivning av imperialismen stämmer alltså dåligt på dagens verklighet. Rötterna till felet Lenins analys finner man, som jag redan har antytt, i hans Hilferdinginspirerade syn på konkurrens och monopol. Hos Marx är en av de viktigaste drivkrafterna till monopolisering teknikens och produktionsprocessens utveckling, särskilt inom den tunga industrin. Tillammans leder de till att kapitalets rörlighet minskar. Dvs kapitalisterna som har investerat sina pengar i tekniktunga företag, kan inte bara flytta dem till mer lönsamma branscher när konkurrensen ökar och vinsterna tenderar att sjunka. Uppköp och överenskommelser som skapar monopol, truster och oligopol är kapitalisternas sätt att motverka detta i branscher där den tekniska utvecklingen gjort det svårt att lämna branschen med pengarna i behåll.

Det är den tesen som utgör grunden även för Hilferdings och Lenins analyser av monopolens ökande dominans i realekonomin. Något som enligt dem i sin tur skapar förutsättningen för finanskapitalets dominerande roll över de producerande företagen. Finanskapitalets viktigaste funktion sägs vara att underlätta och snabba på denna monopolisering, genom uppköp, sammanslagningar och andra åtgärder. Och på så sätt erövra den styrande rollen i hela ekonomin. Grunden för denna tes är tron att finanskapitalet sitter fast i de tunga industrier som de en gång har investerat i och vars monopolställning de hjälpt till att skapa. Även om aktiebolaget och börsen i teorin gör den enskilde investeraren mindre beroende av enskilda producerande företag, förblir det svårt för den/de som investerat stora summor i enskilda företag att flytta sina pengar i en ekonomi där monopolen dominerar. Alltså har de inget annat val än att göra allt de kan för att skapa och bibehålla monopolens dominans.

Man bör vara uppmärksam på vad det är som påstås här. Enligt Marx, är det främst genom konkurrensen och den tendens till långsiktig utjämning av profitkvoten inom ekonomins olika delar som något som liknar tvingande ekonomiska lagar råder inom kapitalismen. Tesen om monopolens dominans innebär att man hävdar att dessa lagar kan inskränkas genom medvetna överenskommelser mellan kapitalisterna (truster, oligopol, monopol), fast kapitalismen fortfarande antas råda. Om ”monopolkapitalismen” vore verklighet skulle den vara en till stora delar planerad kapitalism. Även om planeringen skulle ligga i händerna på ett litet antal ”monopolkapitalister” och ha som syfte att maximera deras vinster på resten av befolkningens bekostnad. Tesen om finanskapitalets alltmer dominerande roll över den reella produktionen är en följd av denna uppfattning att de ekonomiska lagarna kan planeras bort genom överenskommelser mellan de största kapitalisterna.

Hos Marx är finansbranschens viktigaste funktion den rakt motsatta. Uppkomsten av aktiebolaget och börsen bidrar till en dramatisk ökning av kapitalets rörlighet och motverkar därmed de monopoliseringstendenser som teknikens och produktionsprocessens utveckling skapar. En av orsakerna till detta är att Marx lägger mycket större vikt vid den tekniska utvecklingens förmåga att genom nya upptäckter och uppfinningar ständigt underminera

ställningen för befintliga produkter, produktionsmetoder och monopol än vad Hilferding och Lenin tycks göra. Nya upptäckter och oförutsedd teknisk utveckling tvingar kapitalisterna att hela tiden vara beredda att flytta sitt kapital från de företag och branscher som de dittills har investerat i, även om detta skulle innebära (tillfälliga) förluster. Följden av denna kombination av motverkande faktorer (nya tekniska upptäckter och en dominerande finanssektor) är att produktionsmonopol inte kommer att bli särskilt stabila och långvariga ens i den tunga industrin, trots en allt mer kapitalkrävande och alltmer tekniskt komplicerad produktionsapparat. Och som vi redan har sett, tycks Marx teori stämma betydligt bättre med verkligheten än vad Hilferdings och Lenins kom att göra.

Peter Sundborg frågar också om inte Hilferdings och Lenins idéer om monopolens dominans fortfarande utgör huvudfrågan bland marxistiskt influerade ekonomer? Mitt svar på den frågan är nej. Tendensen är att kritikernas antal ökar. Idag utgör de antagligen en klar majoritet bland vänsterns viktigaste ekonomer (Anwar Shaikh, Michael Roberts, Fred Moseley, Duménil och Lévy, för att ta några ur högen). Lenins teori heliggjordes och gavs en dominerande position av den Sovjetdominerade kommunistiska rörelsen, så länge den bestämde. Och inom den kinesiskt inspirerade nyvänster som dök upp under efterkrigstiden, lutade man sig länge mot Barans och Sweezys version av teorin om monopolkapitalet. Men det har hela tiden funnits oberoende kritiker som velat utgå från Marx värdeanalyser också i utforskandet av den moderna kapitalismen. Henryk Grossman, som började formulera sin kritik redan på 1920-talet, är kanske den viktigaste av dessa kritiska röster. Och idag anser allt fler att de kritiska rösterna var inne på rätt spår.

Jag är ledsen att jag nu skrivit så långt att jag inte har plats att diskutera Peter Sundborgs fråga hur kapitalismen bör periodiseras historiskt. Jag ska därför återkomma till den i ett extra, fjärde inlägg.

Samtliga citat ur **Imperialismen som kapitalismens högsta stadium** är tagna ur **Valda Verk Band 1, andra delen** (Förlaget för litteratur på främmande språk, Moskva 1956).

Peter Sundborg: Reformister, revolutionärer och historiens dynamik. Svar till Benny Andersson

Clartébloggen 15 januari 2018

Läget inför oktoberrevolutionen. Benny Andersson påstår, om jag fattat rätt, att bolsjevikernas och Lenins bedömning av läget strax före oktoberrevolutionen grundade sig på en felaktig, deterministisk analys av kapitalismens och imperialismens motsättningar. En analys som bland annat innehöll en förutsägelse om att revolutioner skulle äga rum i Västeuropa, revolutioner som var nödvändiga för utvecklingen i Ryssland. Lenins felaktiga analys av kapitalismens och imperialismens motsättningar bestod i att han inte insåg att konkurrensen var viktigare än monopoliseringen och att kapitalismens möjligheter att överleva därmed ökade avsevärt.

Benny Andersson skriver att "Både februari och oktoberrevolutionen betraktades alltså som stadier i en demokratisk och antifeodal revolution." Men det är fel. Den 10 april 1917 hävdar Lenin att den demokratiska revolutionen var genomförd och att makten nu låg hos bourgeoisie och godsägarna.

Benny Andersson skriver också så här: "Lenin och bolsjevikerna var och förblev fast förankrade i den marxistiska teori som säger att socialismen bara kan komma ifråga i ett land med högt utvecklade produktivkrafter." Men inte heller det stämmer. Under hela våren 1917 diskuterar och planerar Lenin och bolsjevikerna det socialistiska upproret. Lenin tog upp hur situationen i landet utvecklade sig och vilka krav som var de viktiga att ställa. Tvärt emot vad

Andersson hävdar, att det bara var i de utvecklade industriländerna socialismen kunde komma ifråga, hävdade Lenin vid sitt tal på den första allryska sovjetkongressen 1917 att ”endast ett enda land i världen just nu är i stånd att i klassomfattning vidtaga åtgärder för att avsluta det imperialistiska kriget, mot kapitalisternas vilja” och det var Ryssland.

I april 1917 hävdade Kamenev och Stalin att den provisoriska regeringen skulle ges ett villkorligt stöd eftersom den hade en historisk mission i att genomföra den demokratiska revolutionen. Detta reagerade Lenin starkt emot. De som hävdade att den ryska arbetarklassen måste avvakta revolutionerna i de mer avancerade kapitalistiska länderna hade fel, menade Lenin. Tvärt emot de dogmatiker som förväntade och ville avvakta revolutionen framför allt i Tyskland menade Lenin att tsarismen i Ryssland var den svagaste länken i den dåvarande världsordningen.

Det är ju självklart att Lenin och bolsjevikerna *efter* oktoberrevolutionen understödde och inspirerade de revolutionära rörelserna i Europa. Det behöver vi ju inte dividera om.

Andersson hävdar att jag skrivit att ”bolsjevikerna var i besittning av en sedan länge etablerad och på en analys av de inhemska klassförhållandena grundad teori om hur socialismen skulle byggas i Ryssland”. Det är fel. Jag har inte skrivit att bolsjevikerna var i besittning av en analys om hur socialismen skulle byggas.

Reformismen. Benny Andersson skriver att kapitalismen hade ”förmåga till reformer” och att arbetarklassen följde de reformistiska ledarna för att det ”lönade sig”, på grund av att kapitalismens utrymme för reformer inte på långa vägar var uttömda efter den ryska revolutionen. Hans resonemang bygger på uppfattningen att det inom kapitalismen i sig, för den härskande klassen, fanns en möjlighet att välja en mjukare kapitalism, en kapitalism med mänskligt ansikte. Det är en fullkomligt felaktig uppfattning.

Till skillnad från Benny Andersson anser jag att det var riktigt av Lenin och bolsjevikerna att bekämpa reformisterna. Och det var inte bara ryssarna som förde den kampen. Inom i stort sett varje europeiskt socialdemokratiskt parti fördes en kamp mellan en revolutionär vänster och en reformistisk höger. Den tidens reformister var ju en samling parlamentariker som 1914 ställde sig bakom imperialistmakternas krigspolitik, i strid mot alla de resolutioner som kämpats igenom i Internationals olika kongresser och i strid mot den antikrigspolitik som stora delar av den europeiska arbetarklassen drivit under 1900-talets första år.

Däremot var det naturligtvis helt fel av kommunisterna att bekämpa reformisterna under den fascistiska kontrarevolutionen som började på 1920-talet. Kommunisternas påstående att reformisterna var ”socialfascister” var en ödesdiger missbedömning av reformisternas politik och läget i klasskampen.

Efter andra världskrigets slut var det rätt av kommunisterna att samarbeta med reformisterna i uppbygget av välfärdssamhället. Däremot var det fel att uppge sin egen politiska analys och ansluta sig till Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Ett allvarligt misstag var det också att stödja Stalins diktatur och anta den sovjetiska förvrängningen av den så kallade marxism-leninismen.

Andersson skriver att Lenin och Komintern inte trodde på en reformistisk väg ut ur krisen efter oktoberrevolutionen. Men det fanns ju ingen reformistisk väg ut ur krisen. Tag krisen i Sverige 1917-1918 som exempel. Som jag har tagit upp i min artikel i *Clarté* nr 3/2017 var ju reformisterna handlingsförlamade. De hade ingen politisk strategi för att föra arbetarklassens kamp från en nivå till nästa. Hjalmar Branting var ingenting annat än en bromskloss. Reformisternas stora ansträngningar lades på försöken att förhindra vänstern att vinna ett allt för stor inflytande inom arbetarklassen. Det var hungerrörelsen, rådsrörelsen och vänstern som förde arbetarklassens kamp framåt.

Andersson verkar heller inte kunna se att reformismen förändrades. Den var inte alls samma sak på 1910-talet som den var på 1930-talet eller under efterkrigstiden. Förändringarna berodde på klasskampens utveckling, kommunisternas styrka eller svaghet, kapitalismens konjunkturen och de imperialistiska krigens spridning.

Reformismen växte fram just under den övergång från konkurrenskapitalism till imperialism som Lenin analyserade. Och det var ingen tillfällighet. I Sverige skedde det en stark centralisering och koncentration av näringslivet. Arbetsgivarna blev starkare och organiserade sig bättre. Den svenska staten gick från den konkurrenskapitalistiska liberalismen till den imperialistiska interventionismen. Under konkurrenskapitalismen skulle staten lägga sig i så litet som möjligt. Under imperialismen utökades statens uppgifter och den kunde lägga sig i både näringslivsfrågor och sociala frågor. Monopolkapitalister som Wallenberg och Broström hamnade till och med i regeringen.

Arbetarklassens fokus gick från den övervägande fackliga kampen till den politiska kampen. Det blev allt svårare att under imperialismen uppnå fackliga framgångar om inte den politiska kampen var framgångsrik. Reformisterna lyckades föra in den politiska kampen nästan helt och hållet i den parlamentariska fällan. Men det fanns också en vänster inom socialdemokratin som ville ha en utomparlamentarisk likaväl som en inomparlamentarisk kamp.

Men reformismen hade aldrig kunnat etableras om det inte funnits ett skikt inom arbetarklassen som tjänade på den. Det var inte för arbetarklassens majoritet reformismen lönade sig, vilket Andersson påstår. I Sverige fick reformismen sitt genombrott framför allt bland de socialdemokratiska riksdagsmännen, som i sin tur hade ett starkt stöd hos fackföreningsrörelsens funktionärsskikt. För riksdagsmännen lönade sig reformismen. På det här stadiet var dock reformismen väldigt outvecklad. Den gick i stort sett ut på att inrikta det politiska arbetet mot riksdagen och i riksdagen verka för kompromisser. Men var det kompromisser som lönade sig för de vanliga arbetarna? Knappast. De socialdemokratiska riksdagsmännen röstade till exempel för ganska höga militärutgifter och ett utvecklat värnpliktsystem i ett läge när värnplikten var en oerhört tung börda för unga arbetare och när den höga militärbudgeten mycket väl kunde skäras ner till förmån för sociala reformer som sjukförsäkring och pension, vilket vänstern faktiskt föreslog.

I andra europeiska länder som till exempel Frankrike och Tyskland vann socialdemokraterna också parlamentariska framgångar. Även här fanns inom de socialdemokratiska partierna en vänster och en reformistisk höger. Reformisterna tackade ja till de borgerliga partiernas lockrop. Reformisterna hamnade till och med i borgerliga regeringar. Att säga att reformisterna var mutade, vilket Lenin gjorde, var väl en ganska bra beskrivning.

Men Benny Andersson skriver att reformistledarna istället för att kallas mutade, borde kallas för "missledda kamrater". Missledda därför att de inte insåg att kapitalismens förmåga till reformer och kompromisser inte var beständig. Kapitalismen hade alltså en förmåga till reformer och kompromisser, den var bara inte beständig. Frågan är vad som är orsak och verkan här. Det är naturligtvis riktigt att det inom det högt utvecklade imperialistiska kapitaliststaterna i Europa och Nordamerika 1945, efter fem år av förödande storkrig med miljontals döda och ofattbar materiell förstörelse öppnade sig en möjlighet för arbetarklassen att genomföra en del av de saker den hade kämpat för i decennier. Arbetarklassen befanns sig i en strategisk offensiv, inte bara på grund av årtionden av klasskamp, utan också på grund av motståndskampen under andra världskriget. Kommunisternas heroiska insatser i motståndsrörelserna i till exempel Grekland, Frankrike och Danmark, gav dem en framträdande plats under de första efterkrigsåren. Reformisterna däremot hade på vissa håll, till exempel i Danmark under Stauning, uppträtt som samarbetsmän. Att arbetarklassen i en mycket begränsad del av världen lyckades driva igenom många av sina krav kan knappast enbart sättas på de

”missledda kamraternas” pluskonto. Inte heller på kapitalismens pluskonto. Kapitalismen hade i sig ingen inbyggd förmåga till reformer. Däremot hade arbetarklassen en förmåga att driva igenom en politik som gav den bättre bostäder, sociala förmåner och en högre standard.

Under Lenins levnad befann sig det som kallas reformismen i sitt tidiga stadium. Men det begreppet reformism för det mesta står för, är något annat, nämligen en samling reformer som blev satta i verket, delvis under 1930-talet, men framför allt under efterkrigstiden. Det var under efterkrigstiden skördetid som reformismen fick sitt goda rykte och kunde skriva sin historia. Men det var kampen som var avgörande, arbetarklassen fick inte reformerna till skänks, det krävdes decennier av klasskamp.

Imperialismen och monopolkapitalismen. Vissa marxistiska teoretiker har gjort ett stort nummer av att Lenin i sin bok om imperialismen i en mening verkar uttrycka uppfattningen att monopolismen kan upphäva konkurrensen, det vill säga upphäva en av kapitalismens grundläggande motsättningar. Det är en mening som uppenbarligen strider mot allt annat i Lenins bok. Denna mening kan inte tolkas så som teoretikerna gjort. Men på grundval av denna enda lilla mening har de marxistiska skribenter byggt upp en hel teori om Lenins miss-tolkning av Marx och Lenins felaktiga imperialismuppfattning. Det är ett fantastiskt bygge. Men det fall ju ihop som ett korthus om man konstaterar att de uppenbart gjort en feltolkning.

Benny Anderssons långa och tjatiga utläggning om monopol kontra konkurrens känns synnerligen krystat. Han har uppenbarligen läst sina teoretiker. Men har han förstått dem? Om han hade gjort det borde han kunnat uttrycka sig mer kort och koncist.

Avkoloniseringen efter andra världskriget visade sig vara väl förenligt med fortsatt imperialism, skriver Andersson. Detta skulle betyda att monopoliseringen i Lenins bemärkelse inte har den centrala roll som Lenin trodde. Hur har han kommit fram till den hårresande slutsatsen? Troligen beror det på att han inte förstår att också klasskampen är en del av kapitalismens motsättningar. Kampen mellan proletariat och bourgeoisie, eller kampen mellan imperialismen och de undertryckta staterna, kan förändra den väg kapitalismen tar. Klasskampen kan inte avskaffa kapitalismens övriga motsättningar, såvida den inte leder till den socialistiska revolutionen, men den kan leda till bättre villkor för arbetarklassen och folket. De koloniserade folkens kamp kunde leda till framgång, men den kunde inte avskaffa imperialismen eller monopoliseringen.

Andersson skriver att tesen om monopolens dominans innebär att man hävdar att dessa lagar kan inskränkas genom medvetna överenskommelser mellan kapitalisterna. Vem har påstått det? Det innebär tesen om monopolkapitalismen inte alls. Naturligtvis innehåller även monopolkapitalismen kapitalismens grundläggande motsättningar. I nästa mening blir det än mer absurt; ”Om `monopolkapitalismen´ vore verklighet skulle den vara en till stora delar planerad kapitalism.” Vem har påstått det? Det är ju bara hans egen fantasi som skenar iväg. Andersson anser vidare att de som ser monopolkapitalismen som ett stadium av kapitalismen måste också anse att ”de ekonomiska lagarna kan planeras bort genom överenskommelser mellan de största kapitalisterna.” Återigen är det fantasin som skenar iväg med Benny Andersson. Vem har påstått att ekonomiska lagar kan planeras bort genom överenskommelser mellan kapitalister? Ingen av de författare jag läst i alla fall. Teorin om den planerade kapitalismen var ju något som reformisterna torgförde i början av 1900-talet, och som de revolutionära marxisterna polemiserade emot.

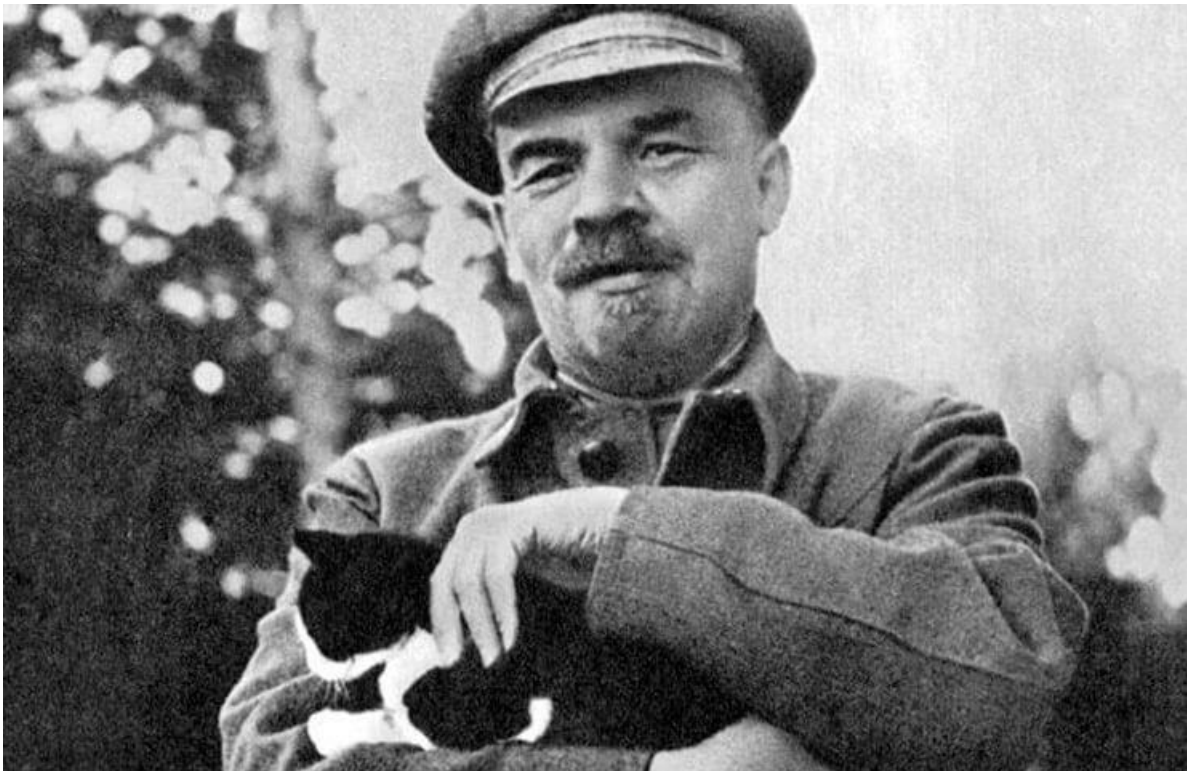
Historien har visat att monopolkapitalismen och imperialismen verkligen var ett nytt stadium; ett stadium där en mindre del av bourgeoisien skaffar sig allt större makt, ett stadium med krig, nationella befrielseörelser och revolutioner, ett stadium med en allt större skillnad mellan rika och fattiga länder. Lenin polemiserade också starkt mot Kautskys teorier om ultraimperialismen. Där imperialismen reducerades till en politisk viljeinriktning. Kautsky

bagatelliserade imperialismens motsättningar och ville inte se att dessa motsättningar skärptes fram emot urladdningar i form av krig.

Benny Anderssons resonemang må vara mångordigt och rikt på lärda referenser. Men det håller inte för en kritisk granskning. I vissa avsnitt polemiserar Andersson mot någon. Oklart mot vem. Inte mot mig i alla fall. Jag vore tacksam om Andersson kunde läsa mina texter lite mer noggrant i fortsättningen så vi slipper en massa onödiga missförstånd.

Benny Andersson: Mycket skrik, lite ull. Svar på Peter Sundborgs senaste inlägg

Clartébloggen 24 januari 2018

Jag börjar mitt svar på Peter Sundborgs senaste inlägg bakifrån, dvs med hans avsnitt om imperialism och monopol. Där skriver PS: ”Vissa marxistiska teoretiker har gjort ett stort nummer av att Lenin i sin bok om imperialismen i en mening verkar uttrycka uppfattningen att monopolismen kan upphäva konkurrensen, det vill säga upphäva en av kapitalismens grundläggande motsättningar. / ,, / Men på grundval av denna enda lilla mening har de marxistiska skribenter byggt upp en hel teori om Lenins misstolkning av Marx och Lenins felaktiga imperialismuppfattning. Det är ett fantastiskt bygge. Men det faller ju ihop som ett korthus om man konstaterar att de uppenbart gjort en feltolkning.”

Nu ger PS inga argument för sina omdömen. Vilka syftar han på? Varför har de feltolkat Lenin? Det framstår som en smula förmäta att utan vidare argument hävda att t ex Anwar Shaikh, vars idéer jag kort presenterade i ett inlägg härom dagen, skulle bygga sin kritik på ”en enda mening” (vilken?). Och vad menar PS med det avgörande men vaga uttrycket ”upphäva konkurrensen”? Om han menar avskaffa konkurrensen i verkligheten, har han fel. Ingen teoretiker av betydelse som jag känner till har påstått att Lenin hävdar att monopolen har avskaffat konkurrensen i verkligheten.

Som jag visade i mitt inlägg om imperialismeteorin, påstår Lenin att konkurrens och värdelag

fortsätter att verka, men nu tillsammans med monopolen och de nya rörelselagar de ger upphov till. Något som skapar växande skillnader mellan olika branscher, grupper och klasser, och skärpta motsättningar i ekonomierna tagna som helheter. Men, som Lenin skriver på flera ställen och utvecklar i hela avsnitt (inte ”en enda mening”), är det monopolen som intar den dominerande ställningen och allt mer sätter sin prägel på ekonomierna. Det är detta som skapar alla de nya företeelser som Lenin ser som sin uppgift att analysera och förstå betydelsen av – avstannande framstegstakt, finanskapitalets nya dominerande ställning, förruttnelse, parasitism, kapitalexport, imperialism. Om PS anser att det inte är monopolens dominerande inflytande som skapar alla dessa nya företeelser, varifrån kom de då enligt honom? Med storcken?

Jag ägnar ett långt avsnitt i mitt inlägg åt att försöka klarlägga och belägga dessa sammanhang, samtidigt som jag försöker visa hur illa Lenins analys stämmer med dagens verklighet. Men istället för att gå i polemik och visa att jag misstar mig och varför, skriver PS bara att det är ”långt”, ”tjatigt” och ”krystat”.

Peter Sundborg instämmer heller inte i mina påståenden att de kapitalistiska lagarna inskränks av monopolen och deras överenskommelser om att hålla priserna uppe. De, liksom följdtesen att en ekonomi dominerad av monopol skulle vara en till stora delar planerad kapitalism, sägs vara ”absurda” och produkter av min ”skenande fantasi”: ”Andersson skriver att tesen om monopolens dominans innebär att man hävdar att dessa lagar kan inskränkas genom medvetna överenskommelser mellan kapitalisterna. Vem har påstått det? /.../ Ingen av de författare jag läst i alla fall.”

Då skulle jag föreslå att PS läser, eller läser om, Lenin. I ”Imperialismen” citerar Lenin med instämmande en tysk professor som hävdar att monopol och banker i ”den fullt organiserade tyska industristaten” leder till att:

”de automatiskt verkande lagarnas omfång inskränkes och området för en medveten reglering genom bankerna i utomordentlig grad utvidgas” (s 484, Valda Verk I:2).

Lenin beskriver imperialismen som ett särskilt stadium av kapitalismen:

”.. när några av kapitalismens grundegenskaper (dvs konkurrensen, anarkin, min anm.) började förvandlas till sin motsats, då de drag som karakteriserar övergången från kapitalismen till en högre ekonomisk och social struktur utformades och uppenbarades över hela linjen. Det ekonomiskt grundläggande i denna process är, att den kapitalistiska fria konkurrensen, avlöses av kapitalistiska monopol.” (s 541).

Lenin hävdar att detta övergångsstadium innebär ett partiellt församhälleligande av produktionen. Men eftersom monopolen fortfarande ligger i privata händer, deras produktion planeras i syfte att maximera enskilda kapitalisters vinst och eftersom konkurrensen fortsätter att existera jämte monopolen kan detta församhälleligande inte fullbordas inom kapitalismens ramar.

Eftersom monopoliseringen inskränker de kapitalistiska lagarnas omfång, bör kommunisterna, enligt Lenin, ta över och lära sig planeringens konst från de kapitalistiska trusterna. I artikeln ”Den hotande katastrofen och hur den bör bekämpas” från oktober 1917, skriver han om vikten av att lära av det han anser vara sin tids mest monopoliserade och statsstyrda kapitalistiska ekonomi, det imperialistiska Tysklands krigsekonomi:

”Socialism är ingenting annat än det närmaste steget framåt från statskapitalistiskt monopol. Eller med andra ord: socialism är ingenting annat än statskapitalistiskt monopol, som vänts till hela folkets nytta och såtillvida har upphört att vara kapitalistiskt monopol.” (Lenin: [Den hotande katastrofen och hur den bör bekämpas](#))

I artikeln ”Om ’vänster’-barnslighet” från april 1918, skriver Lenin i polemik mot vänsteroppositionen:

”Endast de är värdiga att kalla sig kommunister som förstår att det är *omöjligt* att bygga upp eller införa socialism *utan att gå i lära* hos trustorganisationser. Ty socialismen är ingen uppfinning utan den betyder att den proletära förtruppen, som erövrat makten, tillägnar sig och tillämpar allt som trusterna skapat. Vi, proletariatets parti, har *inget annat sätt* att förvärva förmåga att organisera storproduktion enligt trusternas mönster, som trustar, *än* att förvärva den hos kapitalismens förstklassiga specialister..” ([Om ”vänster”-barnslighet och småborgerlig mentalitet](#)).

Slutligen, tycks Peter Sundborg nu ha ”glömt” påståendena från sitt första inlägg att Lenin och bolsjevikerna inte gjorde några viktiga förutsägelser om den närmaste framtiden på basis av teorin om imperialismen. Jag antar att skälet för ”glömskan” är de bevis för motsatsen som jag anförde i mitt (andra) svar.

Peter Sundborgs långa avsnitt om reformismen kan jag till stora delar instämma i. Dess största fel är att PS argumenterar mot en halmdocka som han själv har konstruerat. PS börjar med att erkänna det uppenbara: det var möjligt att reformera kapitalismen i början av det förra århundradet. Men så lanserar han det han tror vara ett avgörande argument mot mig: Reformerna blev möjliga bara genom klasskamp – därför att den härskande klassen tvingades till eftergifter. Och jag kan bara instämma i detta påstående, som är en trivial sanning för varje någorlunda upplyst radikal människa. Jag skriver också det explicit (fast bara i förbigående, eftersom det är så självklart). I mitt andra delsvaret ex, kritiserar jag reformistpartierna för att ”de inte insåg att kapitalismens förmåga till reformer och kompromisser inte var beständig och ett uttryck för att borgarklassen äntligen hade blivit förnuftig. Utan att den var resultatet av en tillfällig konjunktur i klasskampen och den tekniska och ekonomiska utvecklingen”. Vilket jag därefter konkretiserar i en parentes där jag som första faktor nämner ”den organiserade arbetarklassens styrka”.

Men, enligt PS, bygger mitt resonemang på: ”uppfattningen att det inom kapitalismen i sig, för den härskande klassen, fanns en möjlighet att välja en mjukare kapitalism, en kapitalism med mänskligt ansikte. Det är en fullkomligt felaktig uppfattning.” Den enda rimliga tolkningen jag kan ge detta märkliga påstående är att jag skulle ha hävdad att den härskande borgarklassen utan klasskamp skulle ha genomfört den mängd genomgripande reformer som kännetecknade några decennier av det förra århundradet. Dvs att jag skulle vara en ovanligt aningslös och korkad liberal.

För att PS argument ska duga som försvar för Lenin och Komintern, måste han hävda att de ägnade sig åt att skriva rena trivialiteter, när de förnekade att kapitalismen kunde reformeras (jfr de avsnitt jag citerar i mitt andra inlägg och som PS lämpligt nog undviker att beröra i sitt svar). Dvs de skulle bara ha hävdad tesen att kapitalismen inte kunde reformeras utan klasskamp. Vilket förstas är en sann tes, men plattare än en pannkaka. Nu kan man anklaga både Lenin och Komintern för en hel del, men knappast för att de skulle ägna sig åt att slå på trumman för det som varje kommunist också på deras tid måste ha betraktat som självklart.

Läser man de citerade avsnitten framgår det emellertid att de avsåg något mycket mer kontroversiellt och intressant. De avsåg att förneka möjligheten att genom klasskampen varaktigt reformera kapitalismen. De citerade avsnitten från Lenin och Komintern riktade sig mot Kautsky och andra reformister, som hävdade att kapitalismen var möjlig att reformera genom att mobilisera arbetarklassen till kamp. Lenin och Komintern försöker bestrida att detta är möjligt. En tes som de härleder från Lenins teori om imperialismen, där nedpressningen av arbetarklassens levnadsvillkor mot existensminimum sägs vara en följd av monopolens maktställning.

I min Clartéartikel skrev jag att det i Västeuropa fanns en reformistisk väg ut ur krisen i början av 1920-talet. PS verkar tro att jag med det avsåg att arbetarrörelsen borde ha underordnats reformistpartiernas ledning. Dvs att den reformistiska vägen var något som bestämdes av de dåvarande reformisternas politik. Det är en missuppfattning. Som jag just har klarlagt, betyder existensen av en reformistisk väg att det finns möjligheter att reformera kapitalismen genom klasskamp. Dvs att en revolution och ett nytt socialistiskt samhälle inte är det enda möjligheten att vid en given tidpunkt åstadkomma varaktiga förbättringar av arbetarklassens läge.

Därför instämmer jag när PS skriver att reformismen måste bekämpas. Frågan är bara hur man gör det. Om man som Komintern, även innan den sk ultravänsterperioden, ansåg att den kampens huvudsakliga syfte var att avslöja reformistpartiernas antagna totala oförmåga att delta i kampen för att reformera kapitalismen, får man ett slag av kamp. Anser man att kampens syfte däremot är att pressa reformistpartierna till att delta i kampen för reformer, får man ett helt annat slags kamp. Komintern argumenterade för och valde det första alternativet. Resultatet blev kominternpartiernas tilltagande isolering från arbetarklassens majoritet.

PS lägger mycket möda på att argumentera för Lenins karakteristik av reformistledarna som mutade. Men han undviker den avgörande frågan: Varför följde arbetarklassens majoritet dessa ledare? Varför upprepades inte historien från Ryssland i resten av Europa? Dvs varför inträffade inte den överströmning av arbetarklassens majoritet till kominternpartierna, som både Lenin och Komintern förutspådde?

Bör oktoberrevolutionen i Ryssland betraktas som den sista fasen av en borgerligt demokratisk revolution? Eller bör den ses som en socialistisk revolution? Enligt Peter Sundborg, handlar våra meningsskiljaktigheter beträffande utvecklingen i Ryssland främst om den frågan. PS påstår också att Lenin var av den sista åsikten. Stödet för det hämtar han från ett uttalande från den 10 april, där Lenin hävdar att "den demokratiska revolutionen var genomförd och att makten nu låg hos bourgeoisien och godsägarna".

Men bolsjevikernas sedan långt tillbaka etablerade analys av en borgerligt demokratisk revolution i det efterblivna Ryssland förnekar inte att borgarklassen kan gripa statsmakten. Dess poäng är att borgarklassen på grund av sin svaghet och vacklan inte kan genomföra revolutionen till dess slut. Dvs inte kan genomföra de politiska och sociala omvälvningar som vanligen förknippas med den borgerligt demokratiska revolutionen. Det var när den analysen bekräftades av utvecklingen efter februarirevolutionen, som Lenin drog slutsatsen att den provisoriska regeringen måste störtas. Syftet var att genomföra den borgerligt demokratiska revolutionens samhällsomvandling på ett så radikalt sätt som möjligt.

Dessutom behöver vi inte tvista om vad Lenin själv ansåg. I artikeln "Nya tider och gamla fel i ny gestalt" från 1921, skriver han:

"Var revolutionen på den tiden en borgerlig revolution (dvs strax efter oktoberrevolutionen, min anm.)? Naturligtvis var den det, såtillvida som det verk som vi då fullbordade gick ut på att slutföra den borgerligt demokratiska revolutionen, såtillvida som det då ännu inte fanns någon klasskamp bland "bönderna". Men på samma gång gjorde vi oerhört mycket *utöver* den borgerliga revolutionen, *för* den socialistiska, den proletära revolutionen ..." ([Nya tider och gamla fel i ny gestalt](#)).

Lenin nämner utvecklandet av arbetarklassens styrka och ersättandet av den borgerliga demokratin med sovjetdemokratin som två av de saker som gjorde oktoberrevolutionen långt radikalare än de tidigare borgerliga revolutionerna i Europa. Inget av detta innebär något som avviker från bolsjevikernas traditionella analys av de säregenheter man ansåg skulle komma att präglade en borgerligt demokratisk revolution i Ryssland.

Lenins och bolsjevikmajoritetens handlingslinjer och analys av oktoberrevolutionen byggde således främst på deras tidigare analyser av de säregenheter man ansåg skulle komma att präglade en borgerligt demokratisk revolution i Ryssland. Till detta lade Lenin övertygelsen att Europa stod på randen till en socialistisk revolution. Genom att störta den provisoriska regeringen och ta Ryssland ur kriget, skulle revolutionen i Ryssland bli "gnistan" som utlöste den europeiska revolutionen. Det är innebörden av Lenins teori om Ryssland som "kedjans svagaste länk". Det var ett av skälen till att Lenin hade så bråttom. PS har en annan syn på saken. Han påstår att teorin om Ryssland som kedjans svagaste länk bara innebar att kriget hade gjort det möjligt för Ryssland att genomföra en socialistisk revolution på egen hand. Som jag just har visat, var det inte Lenins uppfattning.

Enligt PS, var det inte Lenin, utan högern inom bolsjevikpartiet (dvs Kamenjev mfl) som satte sin lit till en kommande revolution i Europa. Högerns linje att avvakta och nöja sig med att kritisera den provisoriska regeringen påstås ha sin grund i att man ville vänta på en kommande revolution i Tyskland. Jag skulle gärna vilja veta vad PS stöder detta påstående på. Allt jag har läst visar nämligen på motsatsen. Enligt Rabinowitch noggranna redogörelse för utvecklingen av bolsjevikhögerns åsikter, var det högern som misstrodde och bekämpade den av Lenin framförda tesen att Europa stod på randen till en socialistisk revolution. Skälet är att Lenin använde den uppfattningen som argument för att man inte kunde vänta med att störta den provisoriska regeringen (och därigenom "tända gnistan" som skulle utlösa den europeiska revolutionen). Kamenjev och hans meningsfränder baserade helt och håller sin vänta och se linje på sin analys av förhållandena i Ryssland. Dvs på en (felaktig) analys av de inhemska klasskrafterna och partierna (fr.a. synen på mensjeviker och socialistrevolutionärer). Och på en möjligen överdriven tro på den borgerliga demokratins (en kommande konstituerande församling) möjligheter.

Lenins tro på en kommande revolution i Europa var grunden för hans och bolsjevikernas åsikt att övergångstiden mellan den avslutade borgerligt demokratiska revolutionen och påbörjandet av det socialistiska uppbygget skulle bli kort. Teknisk och ekonomisk hjälp från de segrande socialistiska revolutionerna i Europa skulle göra det möjligt för Ryssland att kompensera sin efterblivenhet. När revolutionerna i Europa uteblev stod man därför handfallna. Denna förlitan på att kommande revolutioner i Europa skulle "lösa" problemen med bygget av socialismen i det efterblivna Ryssland, har den amerikanske historikern Stephen Cohen kallat för "programmatisk eskapism".

Peter Sundborg invände mot detta och skrev bl a så här i sitt första inlägg:

"Att bolsjevikerna skulle vara så fixerade vid revolutionerna i Centraleuropa förefaller ganska osannolikt. Och att denna fixering skulle vara så avgörande att man kan kalla den för en 'programmatisk eskapism', alltså en avancerad verklighetsflykt, tycker jag är att gå alldeles för långt. Att dessutom denna 'eskapism' skulle vara orsaken till de svårigheter som uppstod åren efter revolutionen verkar vara helt osannolikt."

Nu vill PS tona ner den delen av sin kritik och påstår att jag gravt har missuppfattat honom: "Jag har inte skrivit att bolsjevikerna var i besittning av en analys om hur socialismen skulle byggas". Kanske inte. Men nog ligger den tolkningen nära till hands.

Efter all denna oenighet kan det vara på sin plats att avsluta med att citera ett viktigt avsnitt i Peter Sundborgs text som jag helhjärtat instämmer i. Nämligen detta: "Efter andra världskrigets slut var det rätt av kommunisterna att samarbeta med reformisterna i uppbygget av välfärdssamhället. Däremot var det fel att uppge sin egen politiska analys och ansluta sig till Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Ett allvarligt misstag var det också att stödja Stalins diktatur och anta den sovjetiska förvrängningen av den så kallade marxism-leninismen".

Peter Sundborg: Imperialismen, Lenin och den europeiska vänstern. Slutreplik till Benny Andersson

Clartébloggen 29 januari 2018

Jag har skrivit att bolsjevikerna inte var så fixerade vid revolutionerna i Centraleuropa åren före Oktoberrevolutionen. Och att man inte kan tala om en ”programmatisk eskapism”, vilket Benny Andersson hävdade i sin Clarté-artikel. Andersson fortsätter att ifrågasätta min uppfattning. Ett viktigt argument för min ståndpunkt är att Lenin inte litade på den socialdemokratiska vänstern under åren strax före revolutionen. Jag tycker det är uppenbart. Lenin litade inte ens på Zimmerwald-vänstern som bildades 1915. Han litade endast på vänstern inom Zimmerwald-vänstern. Den socialdemokratiska vänstern var länge pacifistisk. Det var inte Lenin. Omedelbart efter första världskrigets utbrott ansåg han att bolsjevikerna skulle göra kriget till ett revolutionärt inbördeskrig. Lenin hyste ett lågt förtroende för personer som Zeth Höglund inom till exempel den svenska vänstern. Han tyckte att Branting var en klokare politiker, även om han naturligtvis inte sympatiserade med Brantings reformism.

Under perioden 1890 till 1914 gick kapitalismen in i sitt imperialistiska och monopolkapitalistiska stadium. Under denna period växte det också fram en polarisering inom den europeiska socialdemokratiska arbetarrörelsen. Det utvecklades en reformistisk/revisionistisk höger och en radikal, och i viss mån revolutionär, vänster. Högern anammade Eduard Bernsteins revidering av marxismen och inriktade sig på parlamentariskt arbete. Vänstern var inte antiparlamentarisk, men förespråkade även utopparlamentariska metoder. För vänstern var det viktigt att höja arbetarklassens medvetenhet om kapitalismen, så som den analyserades av Marx. Vänstern var antimilitaristisk. I många länder var den som sagt också pacifistisk. Vänstern ansåg att socialismen bara kunde genomföras genom en revolution, inte stegvis genom reformer, men man föreställde sig att revolutionen kunde ske fredligt. Höger och vänster höll dock ihop inom samma parti ganska länge. I Sverige skedde en splittring först 1917. Först då började vänstern diskutera arbetarklassens beväpning.

Redan i början av 1910-talet var det vanligt att inom den socialdemokratiska vänstern beskriva och analysera det man kallade för imperialism och monopolkapitalism. I tyska tidningar skrev man till exempel hur tyska vapenfabriker köpte franska tidningar och fyllde dem med hatpropaganda *mot Tyskland*, för att underblåsa motsättningarna mellan länderna. Svenska vänstertidningar skrev om imperialistmakternas barbariska kolonialkrig. Även monopolkapitalismen analyserades. Gustav Möller skrev om den svenska sockertrusten. Trusten hade 1908 lagt under sig 17 av landets 19 sockerfabriker. De 17 fabriker stod för 96,5 procent av sockerproduktionen i landet.

Analysen av imperialismen och monopolkapitalismen var viktig av flera skäl. Det fanns behov att besvara ett antal frågor. För det första; hur skulle arbetarklassen föra kampen mot kapitalet – kunde man som tidigare lägga tonvikten vid den lokala, fackliga kampen eller måste gå över till att lägga tonvikten på den nationella, politiska kampen, på grund av monopolkapitalets styrka och bättre organisering? För det andra; kunde man stödja den egna imperialistmaktens kolonialpolitik för en ”civilisering av barbarfolken”, vilket en del reformister förespråkade, eller måste man bekämpa imperialismen i hela dess vidd? För det tredje; kunde man samarbeta med liberala regeringar, vilket alla reformister förespråkade, eller hade den liberala bourgeoisien blivit del av den monopolkapitalistiska maktapparaten?

I Ryssland var situationen annorlunda. Revolutionen 1905 var en viktig erfarenhet av ett massivt folkligt uppror. De ryska socialdemokraterna (senare bolsjevikerna) hade tvingats verka illegalt och därmed byggt upp partiet på ett helt annat sätt än i andra europeiska länder.

Bolsjevikernas beslut om att genomföra revolutionen grundade sig inte på teorin om

monopolens utslagning av konkurrensen, vilken Lenin skulle ha framfört i sin bok om imperialismen. Lenin hade inte den uppfattningen. Lenin hade heller inte bundit sig vid uppfattningen om att den socialistiska revolutionen bara kunde genomföras i de avancerade kapitalistiska länderna. Han ansåg att revolutionen kunde genomföras i det underutvecklade Ryssland. Lenins tillit till den europeiska vänstern var, som nämnts, begränsad. Deras pacifism tog han direkt avstånd ifrån. Han ansåg att arbetarklassen måste beväpnas sig.

Benny Andersson rör ihop det som hände före revolutionen med det som hände efter revolutionen, som om förhållanden var ungefär desamma före som efter. Men förhållandena var inte desamma. Före revolutionen var den reaktionära högern i de europeiska länderna på offensiv. Imperialismen var stark, även om den försvagades allt eftersom kriget framflöt. Den socialdemokratiska vänstern var splittrad och saknade strategi. Efter revolutionen hade den imperialistiska världen förlorat en stormakt, Ryssland, som nu hamnat i arbetarklassens händer. Imperialismakterna var kraftigt försvagade på grund av kriget, inte minst den förlorande parten, Tyskland och Österrike/Ungern. På grund av livsmedelsbrist och försämrade levnadsförhållanden började arbetarklassen i länder som Tyskland, Ungern och Sverige göra uppror. Den socialdemokratiska vänstern försökte ställa sig i spetsen för dessa uppror, med varierande framgång. I Ryssland brottades den unga sovjetstaten efter revolutionen med enorma problem, framför allt svält och inbördeskrig. I den här situationen gjorde Lenin och bolsjevikerna allt för att understödja vänstern och massupproren i övriga Europa.

Men Andersson hävdar att bolsjevikerna var ”bergfast övertygade om att en socialistisk revolution” i hela Europa som skulle komma till bolsjevikernas hjälp. Denna bergfasta övertygelse skulle finnas redan åren före revolutionen, om jag tolkat Andersson rätt. Denna bergfasta övertygelse skulle bero på Lenins analys av imperialismen. Och det är framför allt analysen om förhållandet mellan konkurrens och monopol som skulle leda till den bergfasta övertygelsen. Enligt Andersson ledde Lenins analys till att han inte insåg kapitalismens stora möjligheter att överleva. Jag kan tyvärr inte gå ifrån min uppfattning om att detta resonemang är befängt.

Benny Andersson har heller inte lyckats prestera en hållbar förklaring av hur detta resonemang hänger ihop. Jag har läst hans inlägg ytterligare en gång. Men jag kan dessvärre inte hitta någonting sådant.

Lenins bok om imperialismen var inte bara en dåtida sammanfattning av situationen i världen utan också en viktig polemik mot Karl Kautskys och andras illusioner om imperialismen. Kautsky behövde en imperialismsteori som var anpassad till den reformistiska politikens samarbete med de borgerliga liberalerna.

Analysen om imperialismen och monopolkapitalismen har vantolkats eller helt avvisats av diverse så kallade marxister och inte minst borgerliga ekonomer. De allvarligaste misstagen som gjorts är att man ansett att det finns en fredlig imperialism. Man har undervärderat vissa av imperialismens motsättningar. Man har underskattat eller helt bortsett ifrån klasskampens och den nationella befrielsekampens möjligheter att ändra imperialismens/kapitalismens väg.

Benny Andersson uppfattning om att kapitalismen under sitt imperialistiska stadium hade förmåga till reformer är dock snarast att övervärdera imperialismen. Orsaken till avkoloniseringen efter andra världskriget var inte, vilket Andersson menar, att monopoliseringen inte hade den centrala betydelse, vilket Lenin påstås ha trott. Avkoloniseringen var ett resultat av den nationella befrielsekampen och de gamla kolonialstaternas tillbakagång.

Monopolkapitalismen och imperialismen hör ihop. Analyserna av monopolkapitalismen verkar ofta ha utvecklats i polemiker. Lenin polemiserade mot Kautsky. Paul Baran och Paul Sweezy polemiserade mot amerikanska ekonomer och statsvetare som menade att monopol-

kapitalismen kunde utvecklas utan konflikter och att vinstintresset inte var det primära i den tidens (1940-talets) storföretag.

Benny Andersson: Imperialismen, Lenin och prognoserna som slog fel. Slutreplik.

Clartébloggen 24 januari 2018

Trots att jag anfört ett flertal textavsnitt där Lenin skriver att en socialistisk revolution och ett socialistiskt uppbygge i det efterblivna Ryssland bara kan lyckas om de får draghjälp av socialistiska revolutioner i Europa, fortsätter Peter Sundborg att hävda att Lenin och bolsjevikerna inte kan ha ansett detta. Skälet som anges är att Lenin hade litet förtroende för vänsterflygeln i Europas socialistpartier. Därför kan han inte ha väntat sig en revolutionär utveckling i Europa under det första världskriget. Däremot verkar PS hålla med om att Lenin och bolsjevikerna förväntade sig en radikal, eller kanske tom revolutionär, utveckling i Europa under perioden efter kriget. Hur går det ihop? Lenins misstro mot den europeiska vänstern var ju om möjligt ännu större efter det första världskriget.

För att förklara detta försöker Peter Sundborg bredda perspektivet till att omfatta klasskampens utveckling och styrkeförhållandena där. Enligt PS, skedde det en vändning i klasskampen strax efter att kriget hade tagit slut 1918. Innan och under kriget var borgarklassen på offensiven och möjligheterna för en revolutionär utveckling var därför små. Efter kriget däremot, inträffade ett uppsving i arbetarklassens kamp och borgarklassen drevs på defensiven. Något som, enligt PS, skapade förutsättningarna för en radikal, eller kanske t o m revolutionär, utveckling i Europa.

Det är sant att Lenin och bolsjevikerna gjorde en sådan prognos om utvecklingen efter kriget. Men PS missar att de hade gjort den långt tidigare. De trodde att redan själva kriget skulle innebära sådana påfrestningar att arbetarklassen i Europa snabbt skulle radikaliseras och utvecklas till en revolutionär kraft. Därav deras tro att kriget hade fört Europa till randen av en socialistisk revolution.

PS tes att förkrigsperioden och kriget var en period av offensiv för den europeiska borgarklassen och en motsvarande tillbakagång för arbetarrörelsen stämmer inte. Perioden från 1800-talets avslutande decennier fram till första världskrigets utbrott kännetecknades snarare av en allt offensivare och starkare arbetarrörelse i Europa. Strejkerna blev fler och arbetarpartierna växte, både i medlemsantal och inflytande. I valet till den tyska riksdagen 1912 förlorade högern sin majoritet och socialdemokraterna blev största parti. Som historikern Fritz Fischer och hans medarbetare har visat, var den tyska rustningspolitiken till en del ett försök att avleda denna utveckling. Genom att ena den splittrade överklassen bakom en expansionistisk utrikespolitik ville man skapa en konservativ samling till stöd för monarkin, samtidigt som arbetarklassen i görligaste mån skulle förmås att också sluta upp bakom kejsaren och en aggressiv utrikespolitik.

Under några år såg det ut som om politiken hade lyckats. I nästan alla Europas stormakter verkade det som om chauvinismen hade fått överhanden även inom arbetarrörelsen. De europeiska socialistpartierna röstade nästan alla för krigskrediter, när kriget bröt ut i augusti 1914. Men redan efter ett par år hade den chauvinistiska yran slagit om i förnyat missnöje. Pengar, mat, soldater – för att inte tala om soldater som var villiga att strida – allt började ta slut. I Wien var läget kritiskt. Vintern 1917 var den tredje svältvintern i rad. Och som lök på laxen offentliggjorde den amerikanske presidenten Wilson sitt förslag att inleda förhandlingar om en fred utan annexioner. Resultatet blev en våg av demonstrationer och strejker mot nöd, dyrtid och fortsatt krig. Den proteströrelse som ledde fram till de två revolutionerna under

1917 i Ryssland utvecklades också i resten av Europa och kom även där att utgöra ett allt starkare hot mot krigsinsatsen och borgarklassens välde. Historikerna brukar tala om ”1917 års kris”. Men till skillnad från vad som var fallet i det efterblivna och utblottade Ryssland, hade borgarklassen i resten av Europa tillräckligt med politiska och ekonomiska muskler för att kunna möta missnöjet med reformer.

I Tyskland blev kraven på fredsförhandlingar allt mer högljudda, både inom socialdemokratien och inom borgarklassens liberala flygel. Den 8 april 1917 utfärdade den tyske kejsaren sin s k påskproklamation, som utlovade fria val i Preussen efter kriget. Proklamationens viktigaste syfte var att hålla SPD kvar i regeringskoalitionen. I mitten på april sprack SPD. Vänstern bildade ett nytt parti, de oavhängiga socialdemokraterna, USPD, som krävde omedelbara fredsförhandlingar. Kravet stöddes av 300000 strejkande arbetare i Berlin, Leipzig och andra industricentra. I början av juli, när det stod klart att det tyska u-båtskriget hade misslyckats, bildade SPD, Kristdemokrater och Progressiva Liberaler en gemensam kommitté, som krävde demokratiska reformer och en förhandlad fred utan annexioner. I början av 1918 bröt omfattande strejker och hungerupplopp ut i både Tyskland och Österrike-Ungern. Bara genom att hota med att avgå kunde de tyska överbefälhavarna Hindenburg och Ludendorff återta initiativet och i praktiken skaffa sig diktatorisk makt över den tyska politiken.

Den franska armén förlamades av en serie myterier. Likaså den italienska armén, efter det förintande nederlaget vid Caporetto. I Frankrike och Italien blev det omedelbara svaret på myterierna visserligen arkebuseringar och en omfattande repression inom armén. Men repression kunde inte tysta missnöjet i resten av samhället. Efter att socialistpartiet hade lämnat samlingsregeringen, tre på varandra följande regeringar hade spruckit och Frankrike tycktes vara nära att söka fred till vilket pris som helst, kom Clemenceau till makten på senhösten 1917. Hans syn på kriget sammanfattades i den kompromisslösa parollen: ”Totalt krig .. ingenting annat än krig!” De allt stridbarare fackföreningarna uppmanades att kräva högre löner istället för fred. Det skulle visserligen innebära ökande inflation. Men till skillnad från Ryssland, hade Frankrike ekonomiska muskler nog att hantera detta.

Samtidigt satte han munkavle på de grupper inom den härskande klassen som talade om kolonier och erövringar som krigets mål. Clemenceau hade insett att sådant prat inte längre gick hem, vare sig hos de allt krigströttare fransmännen, eller hos världsoinionen med den amerikanske presidenten i spetsen. Nej nu var det demokratin och folkens rätt att bestämma sina egna öden man påstod sig kämpa för. Som ett resultat av denna taktiska reträtt, blev det plötsligt islossning i de förhandlingar den franska regeringen länge hade fört med de lokala auktoriteterna i Senegal om truppförstärkningar. Trupper som kom att rädda de franska krigsansträngningarna under den kritiska våren och sommaren 1918.

I England ökade strejkerna och kraven på fredsförhandlingar redan under 1916. Men det var den allt starkare proteströrelsen i kolonierna som utgjorde det främsta hotet. På Irland bröt påskupproret ut. Och Indien, som till en del hade fått betala den engelska krigsinsatsen, skakades av omfattande protestaktioner. Möjligheterna till en enad front mellan hinduer och muslimer utgjorde ett alltmer överhängande hot mot det engelska väldet. I december 1916 föll den engelska regeringen och en ny tillträdde under ledning av liberalen Lloyd George, som innan kriget hade gjort sig känd som radikal reformivrare och anti-imperialist. Den nya regeringens mål var att bredda och fördjupa stödet för kriget både i England och i imperiet. Och precis som i Frankrike var medlet radikala eftergifter och omfattande reformer.

I mars 1917 fick Indien rätt att tullbelägga textilimport från England. En avgörande fråga för den indiska ekonomin och något man länge förgäves hade krävt. Några månader senare lanserade den nye ministern, liberalen Edward Montague, en ny politik och ett nytt mål för det engelska väldet i Indien: en ”gradvis övergång till ett ansvarsfullt självstyre”. Det vaga löftet

var inte tillräckligt för att tysta de mest radikala inom den indiska oppositionsrörelsen. Men det räckte för att Gandhi skulle åka runt och rekrytera till kriget i Europa och för att den långt radikalare Tilak skulle uppmana folk att köpa brittiska krigsobligationer.

Irlandsfrågan var viktig, dels för att de engelska fackföreningarna vägrade gå med på fler utskrivningar till kriget, om inte dessa också omfattade Irland. Och dels för att den amerikanske presidenten Wilson, som pressades av en radikal irländsk opinion på hemmaplan, krävde en snar lösning. I april 1918 lyckades Lloyd George baxa igenom ett beslut om irländskt självstyre, som han hoppades skulle desarmera, eller åtminstone dämpa, krisen på Irland.

I januari 1918 höll Lloyd George ett mycket radikal tal, där han definierade målen för det fortsatta kriget på ett nytt sätt: Nationellt oberoende och demokrati för världens folk. Och i februari samma år genomfördes den mest långtgående utvidgningen av rösträtten i Storbritanniens historia. I vänsterns senare historieskrivning, sägs den ha orsakats av Oktoberrevolutionen i Ryssland och rädsla för en liknande utveckling i England. Det är nys. Reformen började förberedas redan under 1916 av framsynta Torypolitiker, som utmålade de talrika motståndarna i de egna partiet som ”opatriotiska splittrare”. Syftet var att tysta den inhemska oppositionen inom arbetarklassen och mobilisera ett maximalt stöd för det fortsatta kriget både hos den och i imperiet.

Peter Sundborg har alltså fel när han hävdar att borgarklassen hade initiativet i klasskampen före och under kriget. I Ryssland störtades det borgerliga väldet av en revolution. I resten av Europa och i kolonierna resulterade arbetarklassens och de förtryckta folkens kamp i långtgående eftergifter och reformer från de härskandes sida. Hans påstående om ett radikalt uppsving i klasskampen i perioden efter kriget stämmer inte heller. Visserligen ledde matbristen och krav att de otaliga reformlöftena från krigets slutskede skulle förverkligas till en våg av strejker under 1919 och 1920. Men det sistnämnda året inledde borgarklassen en motoffensiv som skulle komma att försvaga arbetarrörelsen under resten av årtiondet. Den ekonomiska stabiliseringspolitik man då sjösatte gick tvärtemot arbetarklassens krav och vittnade om en borgarklass som i och med freden hade återvunnit både sin styrka och sitt självförtroende.

Det omedelbara ekonomiska problemet var inflationen. Kriget hade till största delen betalats genom att låta sedelpressarna rulla (alternativet att beskatta överklassen sågs som otänkbart). Till skillnad från vad som var fallet efter det andra världskriget, när en utbyggnad av realekonomins produktiva kapacitet absorberade den ökande penningmängden, kunde realekonomins kapacitet inte expandera tillräckligt under och efter det första världskriget. Varken tekniken eller beredskapen att införa de nödvändiga sociala reformerna fanns på plats. Resultatet blev en snabbt ökande inflation.

Inflationen låg inte bara bakom bristen på mat (bönderna vägrade sälja sitt överskott och/eller utöka sina odlingar i utbyte mot pengar som snabbt förlorade sitt värde). Den hotade också USAs planer att lansera dollarn som ny världsvaluta istället för pundet. För att stabilisera och helst revalvera dollarns värde, höjde Fed. därför räntorna drastiskt, samtidigt som den amerikanska regeringen slog in på en hård svångremspolitik. Storbritannien, som försökte försvara pundets ställning, tvingades följa efter, liksom resten av världen. Frankrike och Italien hade inget val. De hade stora krigsskulder i amerikansk valuta.

Bara i Tyskland fick sedelpressarna fortsätta att rulla ytterligare några år. Den nya tyska regeringen var ännu inte tillräckligt stark för att konfrontera arbetarrörelsen med reformstopp och svångremspolitik. Dessutom minskade den allt snabbare inflationen det enorma tyska krigsskadeståndet, vars storlek hade bestämts i tyska riksmark. Trots fortsatta strejker och några mer eller mindre patetiska kupp försök från höger och vänster, var den tyska regeringen aldrig allvarligt hotad.

Följden av hårdvalutapolitiken blev en världsomspännande deflation och tvärtstopp i ekonomin, med snabbt ökande arbetslöshet som följd. I England ökade arbetslösheten från en procent i juli 1919 till 23,1 procent i juli 1920. De ambitiösa löften om sociala reformer slängdes i papperskorgen. Strejkvågen ebbade ut. Styrkebalansen i klasskampen hade återigen ändrats till borgarklassens fördel över större delen av världen. Den skulle inte ändras åt andra hållet igen förrän under 1930-talet.

Efter kriget hade världen i USA fått en ny hegemonisk makt, som hade förmågan att stabilisera både borgarklassens välde och imperialismen. På Londonkonferensen 1923 drev USA igenom en radikal nedrustning av stormakternas flottor, den tidens viktigaste imperialistiska maktmedel (mer än halva tonnaget skrotades). Dawesplanen 1924, tvingade Frankrike att skriva ner det tyska krigsskadeståndet och stabiliserade den krisande tyska ekonomin. Det skulle dröja till 1929, när en ny världsomfattande kris bröt ut och USA åter vände sin uppmärksamhet inåt, innan imperialismens inneboende motsättningar återigen trängde fram i dagen.

Känner man till hur djupt 1917 års kris drabbade samtliga krigförande stormakter, blir det lätt att förstå varför Lenin och bolsjevikerna förväntade sig att kriget skulle leda till socialistiska revolutioner i Europa. Särskilt om man beaktar att de trodde på riktigheten av Lenins teoretiska analyser av imperialismen. Känner man dessutom till hur de europeiska stormakterna, till skillnad från Ryssland, hade förmåga att möta krisen med reformer, eller i Tysklands fall genom att ge generalerna diktatorisk makt, kan man börja ana varför Lenins och bolsjevikernas förhoppningar kom på skam. Har man därtill ett hum om hur uppsvinget i arbetarklassens kamp krossades av hårdvalutapolitik och åtföljande massarbetslöshet, och hur USA lyckades stabilisera världsimperialismen under resten av 1920-talet, kanske de aningarna kan fördjupas till något som liknar kunskap. (För att det ska ske bör man förstås också genomskåda felan i Lenins teori om imperialismen. Men eftersom Peter Sundborg aldrig på allvar bemöter min kritik av den teorin, ska jag inte orda mer om den här.)

Det var först några år in på 1920-talet, när det stod klart för Lenin och bolsjevikerna att den europeiska revolutionen skulle låta vänta på sig, som man började fundera på om det var möjligt att bygga socialismen i ett isolerat och efterblivet land och i så fall hur. I den frågan hann Lenin publicera några banbrytande korta skrifter, innan han dog. Ett arbete som fördes vidare av Bucharin i första hand. Innan alla dessa initiativ att tänka nytt dränktes av den stalinistiska industrialiseringen, som utgjorde en statsledd kopia på kapitalismens ursprungliga ackumulation.

Avslutningsvis vill jag korrigera ännu en av Peter Sundborgs missuppfattningar. I sitt slutinlägg skriver han så här: ”Orsaken till avkoloniseringen efter andra världskriget var inte, vilket Andersson menar, att monopoliseringen inte hade den centrala betydelse, vilket Lenin påstås ha trott. Avkoloniseringen var ett resultat av den nationella befrielsekampen och den gamla kolonialstaternas tillbakagång”. Jag har aldrig påstått eller ”menat” något annat än att avkoloniseringen var ett resultat av kamp och ändrade styrkeförhållanden. Min poäng är, att det som gjorde att avkoloniseringen inte resulterade i ekonomisk kris, eller ens nedgång i imperialismens centrum var att imperialismens utsugning av periferin inte alls är avhängig av monopol för att existera och frodas.

Eftersom Peter Sundborg har valt att publicera sitt slutinlägg, måste jag avsluta diskussionen med detta inlägg. Jag får alltså återkomma till frågan om imperialismens periodisering i ett annat sammanhang. I jämförelse med flera andra debatter som jag har deltagit i eller följt på denna sida, har det varit ett nöje att debattera med Peter Sundborg. Viktiga frågor och en motdebattör som inte anser att skillnaden mellan höger och vänster har förlorat sin betydelse. Och som insett att man helst bör ha lite på fötterna innan man sätter sig ner och skriver.

Kommentarer

Jan Ask 2018-02-14 23:20

Läser just nu "Den stora ryska revolutionens historia II" författad Gorkij, Molotov, Vorosjilov, Kirov, Sjdandov och Stalin. Står det. Som kvällslitteratur. Tar sin tid. Ett par sidor per kväll. Få cliffhangers som får ögonlocken att låta bli att sluta sig. Om inte Gorkij varit med och putsat texten (i alla fall lite grann här och där) hade den förmodligen varit helt oläsbar idag. Hur som helst: B A har hävdad att den ryska revolutionen skedde i ett snarast förvirrat eller anarkistiskt tillstånd, där den ena handen inte visste vad den andra gjorde. Och – om jag förstår honom rätt – Lenins intåg på revolutionsscenen kanske rent av var slumpmässig/turlig. Boken hävdar det rakt motsatta: att oktoberrevolutionen var ytterst förberedd och med, som jag uppfattar det, kirurgisk noggrannhet. Detta styrkt med enorma mängder av exempel (sanna eller förskönade). Vad som är den objektiva sanningen? Inbillar jag mig inte att kunna ge. Kan det finnas erfarenheter och kunskaper från en officiell historiebok, utgiven 1942 i Moskva, som är värda att beakta?

Benny Andersson 2018-02-16 11:36

Jag har inte läst boken Jan Ask hänvisar till, så jag får svara på ett allmännare plan. Jag misstänker att boken är ännu en av de otaliga politiskt tillrättalagda skildringarna av oktoberrevolutionen och dess förspel. En sagoberättande partsinlaga, där ett enigt, allvetande och allsmäktigt parti, under ledning av en än mer allvetande Lenin, styr händelserna med massorna och den verkliga historien som passiva transmissionsremmar. Dvs i grunden ren idealism. Alexander Rabinowitch och andra historiker, som har läst olika skildringar, ställt dem mot varandra och mot källorna (t ex dagstidningar och numera tillgängliga arkiv) ger en helt annan bild.

Den större fråga som döljer sig bakom Jan Asks fråga är: Vad är historia? Historia som "vetenskap", väsensskild från naturvetenskap, men ändå en metod för att finna sanningen? För något decennium sedan försökte den brittiske revisionisten David Irving få den amerikanska historikern Deborah Lipstadt dömd för förtal. I hennes bok "Denying the Holocaust" hade Irving kallats för historieförfalskare. Domstolen ogillade anklagelsen och förklarade att Förtalsen var ett historiskt faktum. Därvid stödde den sig på en 400-sidig utvärdering av bevisläget som gjorts av den kände brittiske historikern Richard Evans. Evans har också skrivit en hyfsat bra bok om vad som skiljer historia som sökande efter objektiv kunskap om det förflutna från ideologiskt eller på andra sätt vinklade och tillrättalagda berättelser om hur något var: "Till Historiens Försvar"(SNS 1997). Den duger bra som introduktion till problematiken.

En lärdom man kan dra är att förekomsten av massor av "exempel" i en föregiven historisk skildring inte säger ett dyft. En viktig skillnad mellan historia som en samling metoder för att söka efter objektiv kunskap och sanning och mer eller mindre postmodernistiskt sagoberättande ("så här tyckte jag att det var", "så här kändes det för mig") ligger i den kritiska värderingen av all tillgänglig evidens, i urvalet av "exempel" och hur de beskrivs och värderas. Ett grannlaga hantverk som kräver lång träning för att lära sig.

Läst med kritiska ögon och gärna ställd mot tillrättalagda skildringar från de som tycker annorlunda, plus förstås mot historikernas evidensbaserade syn på saken, vill jag inte utesluta att boken Jan Ask somnar till kan ge något att fundera över. Den historiska sanningen kommer den emellertid inte att ge.